

GIJSBERT VAN LAAR (1767-1829), TUINARCHITECT

Het *Magazijn van Tuin-sieraaden*, de Nederlandse landschapstuin en de Vanlaarologie

Martin van den Broeke

Wim Meulenkamp

I. Inleiding

In 2002 was het tweehonderd jaar geleden dat het eerste katern verscheen van het *Magazijn van Tuin-sieraaden*, een voorbeeldenboek voor tuinen en tuinsieraden. Dit katern werd in de jaren daarna telkens aangevuld met nieuwe katernen, tot het werk uiteindelijk meer dan 190 modellen bevatte. De samensteller van het modellenboek was Gijsbert van Laar, die behalve ontwerpen uit andere voorbeeldenboeken ook eigen ontwerpen in zijn boek opnam, evenals werk van andere Nederlandse tuinontwerpers.

In dit artikel wordt bij elkaar gebracht wat tot op heden over Van Laar en zijn *Magazijn* bekend is geworden, en waaraan nieuwe inzichten en vondsten zijn toegevoegd.¹ Uit het tot op heden gepubliceerde onderzoek naar Van Laar blijkt dat zijn *Magazijn* een belangrijke bron is voor de bestudering van de tuinarchitectuur in Nederland in de periode rond 1800. De herkomst van de voorbeelden in het boek zeggen iets over de contacten die Van Laar had en over wat er in Nederland bekend was uit buitenlandse voorbeeldboeken. De invloed die het boek had op de praktijk geeft aan dat het werk breed verspreid was. Verder geven de modellen en Van Laars commentaar daarbij aan wat rond 1800 de smaak was op het gebied van de tuinkunst.

In dit artikel worden eerst de biografische gegevens over Van Laar besproken. Vervolgens wordt de publicatiegeschiedenis van het *Magazijn*

¹ Zie voor dit onderzoek met name W. Meulenkamp, "G. van Laars *Magazijn van Tuin-sieraaden* als een voorbeeldenboek voor Nederlandse tuingebouwen", in *Bulletin KNOB*, jg. 82 (1983), nr. 3 / 4, p. 124-141.

van Tuin-sieraaden onderzocht, evenals de herkomst van de voorbeelden in dat boek. Daarna wordt bekeken welke activiteiten Van Laar zelf ondernam op het gebied van het ontwerpen van tuinen. Tevens zal een aantal voorbeelden worden besproken van architecten die zich duidelijk door Van Laar lieten inspireren. Tenslotte wordt nagegaan hoe Van Laar in de historiografie van de Nederlandse tuin is ontvangen.

II. Biografische gegevens

Over het leven van Gijsbert van Laar is tot op heden betrekkelijk weinig bekend. Zijn ouders waren de hovenier Evert van Laar en Maria van Langeraar, die op 9 februari 1766 waren gehuwd. Ze woonden in Harmelen, waar hun eerste zoon Gijsbert op 17 april 1767 werd gedoopt.²

Het gezin verhuisde in 1771 naar Utrecht; er was inmiddels nog een zoon Johannes geboren.

Gijsbert trouwde in 1785, op achttienjarige leeftijd, in de Catharijnekerk aan de Lange Nieuwstraat te Utrecht met Catharina Johanna Maas. In 1793 woonde het echtpaar aan de Nieuwe Gracht westzijde. Aan deze kant van de Nieuwe Gracht lag ook de botanische tuin, de hortus Medicus Trajectinus. Het kan worden verondersteld dat Gijsbert, en mogelijk ook zijn vader Evert, daar werkzaam waren.

Aan het eind van de achttiende eeuw vertrok Gijsbert naar Alkmaar, waar hij samen met Arie van Wetering een boomkwekerij begon en ontwerpen voor tuinen en buitenplaatsen leverde. Ze plaatsten in 1799 de volgende advertentie in de krant: “*G. van Laar en A. van Wetering in Comp: hebben onder die Firma te Alkmaar, even buiten de Geester-Poort, de Affaire van Boom- en Bloemkweekerij begonnen: Eerstgenoemde blijft met het aanleggen van Buytenplaatsen en Tuynen continueeren. Recommandeeren zich in ieders gunst*”.³ Deze advertentie werd enkele malen herhaald en

² C.S. Oldenburger-Ebbers, “Gijsbert van Laar, nieuwe biografische gegevens”, in *Tuinjournaal van de Nederlandse Tuinenstichting*, jrg. 1994, p. 31-33, en in *Cascade, bulletin voor tuinhistorie*, jg. 3 (1994), nr. 1 / 2, p. 24-26.

³ Advertentie *Alkmaarsche Courant*, 9 december 1799.

verscheen bovendien ook in de *Oprechte Haerlemmer Courant*.⁴ De heren Van Laar en Van Wetering mikten met de publicatie van hun advertentie in twee kranten duidelijk op meer dan een regionaal publiek.

In 1800 plaatsten ze wederom een advertentie: “*Bij G. van Laar en A. van Wetering in Comp: Boom- en Bloemkweekers buiten de Geesterpoort, zijn te bekomen Hyachinten (sic), Tulpen, Narcissen, Duc van Tol, etc., etc.: in diverse soorten, op naam en in rommel, zoo voor potten en glazen om te Broeijen als voor de koude grond, tot zeer civiele prijzen*”.⁵

Van Laar schrijft in de bovengenoemde advertentie uit 1799 dat hij het aanleggen van tuinen en buitenplaatsen voortzet. Dit betekent dat hij er al voor die tijd mee bezig geweest moet zijn. Het is niet bekend wanneer hij begonnen is als tuinaanlegger. Verder is onbekend of en welke tuinen hij aangelegd heeft in de periode vóór 1799. Mogelijk dateert zijn aanleg van de tuin van Klaas Bakker in Broek in Waterland, waarover later meer, uit de tijd dat hij in Alkmaar woonde.

Van 1803 tot zijn dood woonde Van Laar in Oudshoorn, vlakbij Alphen aan de Rijn. Daar was hij werkzaam als tuinarchitect. De kwekerij van Van Laar en Van Wetering was geen lang leven beschoren. Een van de compagnons vertrok waarschijnlijk en tussen 1801 en 1806 werd de kwekerij in verschillende delen verkocht.⁶ Het is onbekend of Van Wetering het kwekersbedrijf elders heeft voortgezet of geheel is opgehouden. Ook is onbekend wat de reden was voor het vertrek van Van Laar naar Oudshoorn.

20

Gijsbert van Laar overleed in Oudshoorn op 13 december 1829 in de leeftijd van 52 jaar. Zijn beroep was toen “*aanlegger van plantsoenen*”. Dat wijst erop dat hij inderdaad nog als tuinontwerper werkzaam was toen hij in Oudshoorn woonde. Hij had zich dus als zelfstandig ondernemer daar gevestigd en was niet in loondienst getreden op een van de buitenplaatsen langs de Rijn. Uit de geciteerde vermelding van zijn

⁴ De advertentie werd herhaald op 16, 23 en 29 december 1799. In de *Oprechte Haerlemmer Courant* verscheen de advertentie op 10 en 14 december 1799.

⁵ Advertentie *Alkmaarsche Courant*, 29 september 1800.

⁶ U.M. Mehrrens, “Lucas Pieters Roodbaard en Gijsbert van Laar: architecten van landschappen in miniatuur”, in *Antiek*, nr. 8, 1987, p. 435-440, 437.

beroep kan worden opgemaakt dat hij zich niet meer bezighield met kweken.⁷

Rondom zijn nieuwe woonplaats en rond Alphen aan de Rijn, aan de overkant van de rivier, heeft hij enkele tuinen van buitenplaatsen aangelegd. Aan Van Laar kunnen de tuinen van Rijnoord, Raadwijk en Nieuw Brittenrust worden toegeschreven, waarover later meer. Al deze buitenplaatsen heeft hij ontworpen voor klanten die afkomstig waren uit Dordrecht. Het is dus niet uitgesloten dat Van Laar ook tuinen dichterbij Dordrecht heeft ontworpen; hij was er in ieder geval bekend.

In de tijd dat hij in Oudshoorn woonde, was Van Laar gehuwd met Maria Louisa Pender. Zijn eerste echtgenote was waarschijnlijk vóór 1803 overleden. In Oudshoorn werden ook zijn kinderen geboren: Maria Louisa in 1806 en Johanna Adolphina in 1808.

III. Het Magazijn van Tuin-sieraaden

In 1802 verscheen het eerste katern van het *Magazijn van Tuin-sieraaden, of Verzameling van modellen van aanleg en sieraad, voor groote en kleine lusthoven, voornamelijk van dezulke die, met weinig kosten, te maken zijn*. Het werd gepubliceerd te Amsterdam, bij Johannes Allart.⁸ Tussen 1802 en 1809 verschenen nieuwe katernen, tot er uiteindelijk 24 waren, met in totaal 190 platen.

Het eerste katern bevatte acht platen, elk met een blad voor de toelichtende tekst; het betrof zes platen met modellen voor gebouwen en ornamenten en twee met tuinontwerpen. De latere katernen hadden in de regel dezelfde samenstelling. Vijf katernen bevatten elk zeven platen met tuinornamenten en slechts één tuinplattegrond, en één katern bevat

⁷ In de OAT bij het kadastraal minuutplan is ook niet gevonden dat Van Laar grond in eigendom had in Oudshoorn of in Alphen. Dit sluit echter niet uit dat hij na de opstelling van de OAT grond verwierf of dat hij tuinen in pacht had.

⁸ Op het titelblad is een bruggetje met een treurwilg te zien. Volgens Overmars vertoont deze overeenkomsten met een schilderijtje op een dienblad, aanwezig op de Sterreschans bij Nieuwersluis. Zie W. Overmars, “Sterreschans, negentiende-eeuwse buitenplaats aan de Vecht”, in *De Woonstede*, jg. 73 (1987), nr. 1, p. 26-37.

vijf platen met ornamenten en één tuinontwerp. Eén katern, met zes platen, bevat uitsluitend modellen voor tuinornamenten en geen tuinontwerp.

De eerste druk uit 1802 heeft een bijzonderheid in de titel, namelijk het woord 'republiek'. Uitgaven die wel 1802 zijn gedateerd, maar het woord 'koninkrijk' in de titel hebben, zijn dus in werkelijkheid waarschijnlijk 1809 of 1810 aangemaakt, toen Lodewijk Napoleon het Koninkrijk Holland (1806-1810) bestuurde. Dit is dus al een variant, maar er zouden er meer volgen. In 1819 kwam een tweede druk, bij Jacobus de Ruyter, Amsterdam, en een gelijktijdige druk waarin de tekstgedeeltes anders zijn geplaatst, in Zaltbommel, bij Joh. Noman & Zn. In 1831 volgde bij deze laatste uitgever een derde druk.

In 1867 kwam tenslotte bij G.B. van Goor in Gouda een sterk gecoupeerde editie uit. Uit die tijd is ook een ongedateerde Amsterdamse uitgave bekend. Deze beide laatste uitgaven zijn in omvang ongeveer eenderde van de oorspronkelijke uitgave. De nadruk is hierbij komen te liggen op de ontwerpen in rustieke stijl, typerend voor de tijd en mogelijk ook veel gebruikt te dien einde. De kwaliteit van het papier wil door de jaren heen ook nog wel variabel zijn, zodat we niet weten hoeveel druk- en bindvarianten er nu precies bestaan van het *Magazijn*. Veel exemplaren zijn ingekleurd, niet altijd voorbeeldig, zodat vaak een ongekleurd exemplaar valt te prefereren boven een ingekleurd *Magazijn*. Ook moeten heel wat exemplaren later, als huisvlijt, zijn ingekleurd en het lijkt erop dat enkele exemplaren die in het verleden zijn aangeboden, recent waren ingekleurd.

Auteur dezes (WM) heeft in de jaren 1990 afbeeldingen gezien van een aantal exemplaren die vanuit Nederland in de negentiende eeuw zijn geschonken aan Japanse hoogwaardigheidsbekleders. Deze exemplaren waren voorbeeldig ingekleurd, de beste kwaliteit kleuring van een *Magazijn* die hem tot nu toe onder ogen kwam. Het moeten prestigieuze geschenken zijn geweest. Ze stellen bovendien de vraag of Gijsbert van

Laar op deze wijze nog van enige invloed is geweest op latere Japanse tuinen.⁹

Van Laar haalde zijn voorbeelden voor tuingebouwen en –ornamenten uit diverse buitenlandse modellenboeken. In de ondertitel bij het *Magazijn* meldt hij dat de modellen zijn “getrokken uit de voornaamste buitenlandsche werken, naar de gelegenheid en gronden van deeze republiek gewijzigd, en met veele nieuwe platte gronden en sieraaden vermeerderd”. Deze laatste haalde Van Laar niet alleen uit zijn eigen praktijk, maar nam ook ontwerpen van anderen op. Een voorbeeld daarvan is het tuinontwerp voor het Walcherse Ter Hooge, waarover later meer.

Opdracht

Voorin het *Magazijn* staat een opdracht vermeld: “Den Heere/ Dirk Wynandsz. Ditmarsch,/ Liefhebber/ en/ Begunstiger/ van/ Konsten/ en/ Wetenschappen,// wordt dit/ Kunstwerk,/ opgedragen/ door deszelfs/ Vriend,/ G. van Laar”. Van Ditmarsch bezat een buitenplaats in Broek in Waterland, van welk plaatsje hij burgemeester was.

Voorrede

Aan het *Magazijn* gaat een inleiding vooraf, gedateerd Amsterdam, 20 november 1802. Hierin gaat Van Laar in op de ontwikkeling van de tuinkunst, op zijn eigen opvattingen over tuinarchitectuur en op de achtergronden van de uitgave van het *Magazijn*.

Hij begint ermee te zeggen dat tuinkunst van oorsprong een nutsfunctie vervulde en dat pas in een later stadium het “aanleggen van fraaie lusthoven” belangstelling kreeg. Over de vormgeving daarvan merkt hij op dat daarin de smaak lang gotisch bleef – met gotisch bedoelt hij kennelijk ouderwets.¹⁰ In deze “gotische” tuinen miste men “die afwisseling, die verscheidenheid, die de vermaaken op eenen zelfden grond zoo

⁹ Informatie professor Kiyoshi Matsuda, Kyoto en Wybe Kuitert, Wageningen.

¹⁰ De spraakverwarring over stijlen is bij Van Laar algemeen; zie daarover verderop. Zie overigens over het begrip “gotisch”: A. van der Woud, *De Bataafse hut. Verschuivingen in het beeld van de geschiedenis (1750-1850)*, Amsterdam 1990.

menigvoud vermenigvuldigd en door gestadige verrasschingen den geest en de verbeelding treft". Deze zinsnede geeft de kern weer van Van Laars opvattingen over tuinaanleg: de tuin moet het gevoel en de fantasie raken en dat wordt bereikt door middel van afwisseling en verscheidenheid.

Deze manier van tuinaanleggen kwam Nederland binnen, aldus Van Laar, via "*de Engelschen, (die deeze smaak, meen ik, grootendeels eerst van de Chineezzen afgezien hebben)*".¹¹ In de tweede helft van de achttiende eeuw werden vele tuinen "*volgens de Engelsche smaak ingerigt*". Weliswaar waren de Nederlandse landgoederen kleiner dan die in Engeland en zouden grote parken ook teveel kostbare landbouwgrond in beslag nemen, maar toch kreeg de landschapsstijl hier een grote populariteit. Dit had te maken met de aard van de tuinstijl, "*dan hunne [van de Engelsen] wijze van aanleggen voegt zig gelukkig ook naar kleine landgoederen en is juist geschikt om een stuk gronds grooter te doen voorkoomen dan het indedaad is en om in eenen kleinen omtrek de grootst mogelijke verscheidenheid daar te stellen*".

Van Laar ziet de toekomst hoopvol tegemoet en verwacht dat vrede en voorspoed ervoor zullen zorgen dat er spoedig weer evenveel buitenplaatsen zullen zijn als voor het begin van de recessie, toen veel buitens werden afgebroken. De aantrekkelijkheid van het buitenleven blijft in ieder geval bestaan, denkt Van Laar, want "*wat is 'er geschikter voor den bedaarden, werkzaamen en nijveren Nederlander om te verpoozen van zijne arbeid dan enige dagen der week aan de stille rust van het buitenleven toetewijen. Daartoe behoeft men geen rijk man te zijn, geene groote buitenplaats te bezitten; de tegenwoordige smaak van aanleggen levert den bezitter van een middelmaatigen of kleenen grond zoo wel stof tot vermaak als dien van eenen grooten, schoon in eenen engeren kring; zij laat hem toe daarin veranderingen en verbeteringen te maaken, en zig daarmede te verlustigen en tijdkering te verschaffen; ja menig een middenmatig gegoed man is gelukkiger in zijn*

¹¹ Het was rond het eind van de achttiende eeuw een wijdverbreid misverstand dat de landschapsstijl oorspronkelijk uit China zou komen. Dit werd mede aangewakkerd door de Fransen, die niet alle eer voor de nieuwe tuinstijl aan de Engelschen wensten te geven. Zie daarvoor: Osvald Sirén, *China and Gardens of Europe of the Eighteenth Century*, New York 1949.

tuintjen dan veele rijken in hunne prachtige lusthoven; hij geniet dubbeld, hij overlegt, beproeft, schikt, plant, verandert, verbetert zelf, en dat alles geeft hem meer vermaak dan hem het genot alleen zou verschaffen, zoo hij het door andere had laten ontwerpen en uitvoeren”.

Wat Van Laar eerst als nadeel signaleert, de beperkte ruimte in Nederland, draait hij om tot een voordeel: juist omdat Nederlanders eigenlijk vooral nijver en “*bedaard*” zijn, hoeven ze geen grote tuinen te hebben; sterker nog: een kleine tuin is veel leuker dan een grote want daarin kun je zelf aan de slag met ontwerpen en met onderhouden van de plantjes.

Het doel dat Van Laar zich stelt met zijn uitgave, is om deze tuinbezitters behulpzaam te zijn *“door hun modellen van allerlei tuin-versierselen voor oogen te stellen, en hun de keuze uit veele tot verfraaijing van hunne tuinen te geeven”*. Hij benadrukt de uniciteit van zijn werk: het heeft *“tot nog toe geen voorbeeld in onze taal”*.

Van Laar kondigt aan dat in de volgende afleveringen telkens enkele modellen voor tuinsieraden opgenomen zullen worden, *“voor een gedeelte getrokken uit de beste buitenlandsche werken in dat vak in verschillende talen, voor een gedeelte van oorspronglijke vinding, en voor een ander gedeelte naar reeds bestaande modellen op lusthoven getekend”*. Verder wil hij een aantal tuinplattegronden opnemen, *“van welke ‘er bij elk stukken [van het Magazijn, dat in afleveringen moest verschijnen] meest een of meer zullen voorkomen”* en die *“alle van originele vinding zullen wezen”*. Op deze plattegronden wordt later teruggekomen.

Ook neemt hij zich voor om wat algemene informatie te geven aan de potentiële tuinbezitter en –aanlegger: *“vooral zal men zorg draagen dat eigenaars van kleine buitenplaatsen en tuinen in dit werk eene genoegzaame handleiding vinden om hunne plekjens gronds te verfraaien en te veraangenaamen; op de onkostbaarheid zal ook acht gegeven worden, en zulke tuin-eigenaars zullen overvloedig stof in ons werk vinden om zulke versierselen uittekippen, die met zeer weinig kosten kunnen vervaardigd worden”*. Dat hij er niet alleen een modellenboek maar ook een handboek van wil maken, blijkt uit het volgende: *“Ook zal ik zorg draagen, zoo mijn werk bij mijne landgenooten aanmoediging ontvangt, van, bijzonderlijk bij de platte gronden,*

eene nog verdere aanwijzing te geven en derzelver beschrijvingen en verklaringen te doorvlegten met onderrigtingen omtrent alles wat van het begin van den aanleg tot de geheele voltoering toe dient in acht genoomen te worden”, inclusief “eene ruuwe opgaafe van de kosten, die zulke aanleggen vereischen”. Van die begrotingen vinden we in de tekst van het Magazijn overigens niets terug.

Hiermee plaatst Van Laar zich in een traditie die al sinds *Den Nederlantsen Hovenier* van Jan van der Groen (1669) wijdverbreid was: sinds Van der Groen zijn populaire handboekje voor tuinaanleg en – onderhoud publiceerde, waren er verschillende andere handboeken verschenen op de Nederlandse markt, zowel van Nederlandse als van buitenlandse auteurs. Talloze tuinbezitters hadden één of meer van dergelijke naslagwerken waarin ze alles konden lezen over de aanleg en inrichting van complete buitenplaatsen tot en met de verzorging van bepaalde planten.

Niet alleen de tuinen en tuinsieraden mochten niet teveel kosten, ook het *Magazijn* zelf moest tegen een zo laag mogelijke prijs kunnen worden aangeboden. Daarom *“zal men zich bevljtigen om zoo veel het vallen kan de belangrijkste sieraaden op een zoo weinig mogelijk getal Platen aan de liefhebberen te leveren, om daardoor voortekoomen dat dit werk te kostbaar worde”*.

Inhoud: soorten en stijlen

Het *Magazijn* bevat 190 platen met telkens een bladzijde toelichting. Het aantal modellen is evenwel veel groter: op de meeste platen staan meerdere modellen afgebeeld.

De platen tonen een weidse variatie aan gebouwen: er staan onder andere ruïnes op, tempels, stoelen, banken, boerenherbergen en – woningen, daglonershuisjes, vissershutten, schommels, moskeeën, tenten, hermitages, ijskelders, gemakken, landelijke woningen, poorten, kapellen, bruggen, beschilderde schotten, bootjes en nog veel meer. Opvallend aan al deze gebouwtjes is dat ze vaak een andere functie hebben dan hun uiterlijk suggereert. Een op schot geschilderde tempel

dient om kippenhokken te camoufleren, wat een kapel lijkt, is in werkelijkheid een gemak enzovoorts.

De getoonde gebouwtjes kunnen worden gebouwd van hout of baksteen maar ook van “*ruuwe ongeschilde boomstammen*”, riet en stro, “*kneppels*” (ruwe stammetjes), “*vlegtwerk van takken*”, linnen, “*walvischbeenen*”, “*gevlogten touw*” of kurk. Zo beveelt Van Laar bij een renaissancistisch gebouwtje aan om het te bekleden met “*de grofste stukken kurk, die men krijgen kan, ieder stuk naar de tekening gefatsoeneerd, met scherpe bijtels en zaagjens, doch zonder glans geschilderd; dit, wel uitgevoerd zijnde, kan het oog zelfs op een kleine afstand, geen onderscheid tusschen dit en natuurlijken steen zien*”.

De voorgestelde stijlen zijn al even divers: genoemd worden onder meer de Chinese, gotische, rustieke, Aziatische, Dorische, klassieke, Muscovische, Turkse, Moorse en Zwitserse stijl.¹²

Pendant: Afbeeldingen der fraaiste (...) Boomen en Heesters

Tegelijk met de eerste uitgave van het *Magazijn* verscheen het boek *Afbeeldingen der fraaiste, meest uitheemsche Boomen en Heesters, die tot verbetering van Engelsche Bosschen en Tuinen, op onzen grond, kunnen geplant en gekweekt worden; benevens de beschryving van derzelver kenmerken, voortkweeking, nuttigheden en andere byzonderheden, ingericht om aan de Liefhebbers van zodanige Bosschen en Tuinen de kennis van dezelve zo aangenaam als nuttig te maken*. Dit boek was samengesteld door de medicus J.C. Krauss en verscheen eveneens bij uitgeverij J. Allart in Amsterdam. Waar Van Laar zich met name concentreert op de vormgeving van tuinen en tuinornamenten, gaat Krauss in op de bomen en heesters die men in dergelijke tuinen kan planten. Beide werken vormen in die zin elkaars pendants.

De boeken werden door de uitgever ook gezamenlijk aangeprezen in de kranten. Zo plaatste Allart bijvoorbeeld in 1803 in de *Middelburgsche Courant* een advertentie: “*By J. Allart te Amsterdam wordt uitgegeeven, voor alle Lief hebbers van schoone Plantsoenen, ter versiering hunner Engelsche*

¹² Meulenkamp, a.w. (noot 1), p. 127-128.

Tuinen en Bosschen, alsmede voor alle Beminnaars van nieuwe en fraaye aanleg van Tuinen en Tuinsieraaden: (...), waarna hij het boek van Krauss noemt, dat volgens de aanprijzing was uitgevoerd “*in groot 4to formaat No. 1. en 2. zynde de platen gedrukt op best Engelsch Papier, en keurig na 't leven gecouleurd*”. Ook het boek van Krauss verscheen blijkbaar in losse katernen. Van het *Magazijn van Tuin-sieraaden* waren de eerste vier nummers verschenen, “*met gecouleurde en ongecouleurde Platen*”.¹³ Mogelijk plaatste Allart dezelfde advertentie ook in andere plaatselijke kranten. Opvallend is dat niet de lokale boekhandelaar, maar de uitgever zelf de advertentie plaatste.

Oproep

In het voorwoord doet Van Laar een beroep op zijn collega's om hun ontwerpen op te sturen: “*Tot deeze onderneeming hebben wij voorzeeker de aanmoediging van onze landgenooten nodig; de aangroeiende lust tot de tuinkunst staat ons borg voor vertier van ons werk; doch ook in een ander opzigt kunnen de beminnaaren van dit vak medewerken, en ons en elkanderen dienst doen, door ons, namelijk, tekeningen of schetsen medetedeelen van de bevalligste versieringen, die hunne lusthooven verfraaien; zoodanig eene mededeelzaamheid, door middel van ons werk aan anderen gedaan, krijgt elke liefhebber dan tienvoud van den anderen terug*”.

Deze oproep kreeg respons: in de latere katernen van het *Magazijn* is inderdaad een aantal ontwerpen opgenomen die van elders afkomstig waren, waaronder het al even genoemde Ter Hooge.

Door gebrek aan bronnen is evenwel niet meer na te gaan hoe Van Laar in het bezit van deze ontwerpen kwam. Onbekend is dus of hij de betrokken ontwerpers heeft gevraagd hun ontwerpen te mogen publiceren of dat deze zelf hun werk aan Van Laar hebben aangeboden. Verder is bij een aantal voorbeelden niet na te gaan welke van de twee eerder was: het gebouw zelf of de publicatie in het *Magazijn*. Hierover meer bij de behandeling van de schijnkapel op Sandwijk.

¹³ Advertentie *Middelburgsche Courant*, 10 april 1803.

IV. Invloed op het *Magazijn*

Van Laar nam blijkens het titelblad niet alleen voorbeelden op in het *Magazijn* die waren “getrokken uit de voornaamste buitenlandsche werken”, maar ook “veele nieuwe platte gronden en sieraaden”. Deze laatste haalde hij onder andere uit zijn eigen ontwerppraktijk. Verder nam hij modelplattegronden op die niet op enig praktijkvoorbeeld waren gebaseerd, en tenslotte nam hij ontwerpen voor tuinen en tuingebouwen op die door anderen waren ontworpen. Van al deze categorieën zullen in het navolgende enkele voorbeelden worden besproken. Van Laars specialismen (hermitages, boerenhuisjes en schotten) zullen in een afzonderlijke paragraaf uitgebreider worden behandeld; in het navolgende worden ze slechts kort aangestipt.

Buitenlandse voorbeeldboeken

Van Laar had, zoals gezegd, niet alle modellen voor tuinen en tuingebouwen zelf verzonnen. Een groot deel had hij geplagieerd uit buitenlandse voorbeeldboeken. Via internationale sluipwegen kwamen de modellen in Van Laar terecht, terwijl de oorspronkelijke bron vaak al niet meer te achterhalen was.¹⁴

Een groot deel van de afbeeldingen van gebouwen was oorspronkelijk afkomstig uit het modellenboek van J.G. Grohmann, *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, englischen Anlagen und für Besitzer von Landgütern, sowohl mit geringem als auch grossem Geldaufwand nach den originellsten englischen, gothischen, sinesischen Geschmacksmanieren zu verschönern und zu veredeln*, het meest uitgebreide voorbeeldboek van tuingebouwen ooit uitgegeven. Dit werk verscheen te Leipzig in zestig afleveringen tussen 1796 en 1811.

In het *Magazijn van Tuin-sieraaden* zijn tevens tenminste vier platen te vinden die gekopieerd zijn uit het Engelse modellenboek *Ferme ornée; or*

¹⁴ Een fraai voorbeeld geeft W. Meulenkamp, in “In de Turksche smaak...”: de Turkse tent, de moorse kiosk en het oosters paviljoen in Nederland 1700-1900”, in H. Theunissen, A. Abelman en W. Meulenkamp (red.), *Topkapi & Turkomanie. Turks-Nederlandse ontmoetingen sinds 1600*, Amsterdam 1989, p. 118-129, 213, noot 45.

Rural Improvements, samengesteld door John Plaw en uitgegeven in Londen in 1795. Van Laar had vermoedelijk niet het originele werk van Plaw onder ogen gehad, maar de platen gekopieerd uit het hierboven genoemde modellenboek van Grohmann, die zelf naar hartelust uit buitenlandse werken plagieerde.¹⁵

Het verschil tussen het *Ideenmagazin* en het *Magazijn van Tuin-sieraaden* is met name dat het eerstgenoemde geen tuinontwerpen bevat, maar louter ontwerpen voor tuingebouwen en –ornamenten.

Eigen ontwerpen

Er staan in het boek ontwerpen die door Van Laar, of door een tekenaar naar Van Laars ontwerp, zijn vervaardigd en waarbij niet is na te gaan of ontwerp en afbeelding van dezelfde hand zijn. De ontwerpen zijn alle min of meer amateuristisch afgebeeld. De voornaamste kenmerken van deze ontwerpen zijn de té grote detaillering van de ontwerpen en de neiging om de ouderdom van ruïneuze bruggen en pittoreske woningen te bevestigen door er op opvallende wijze een gefingeerde datum in te verwerken.

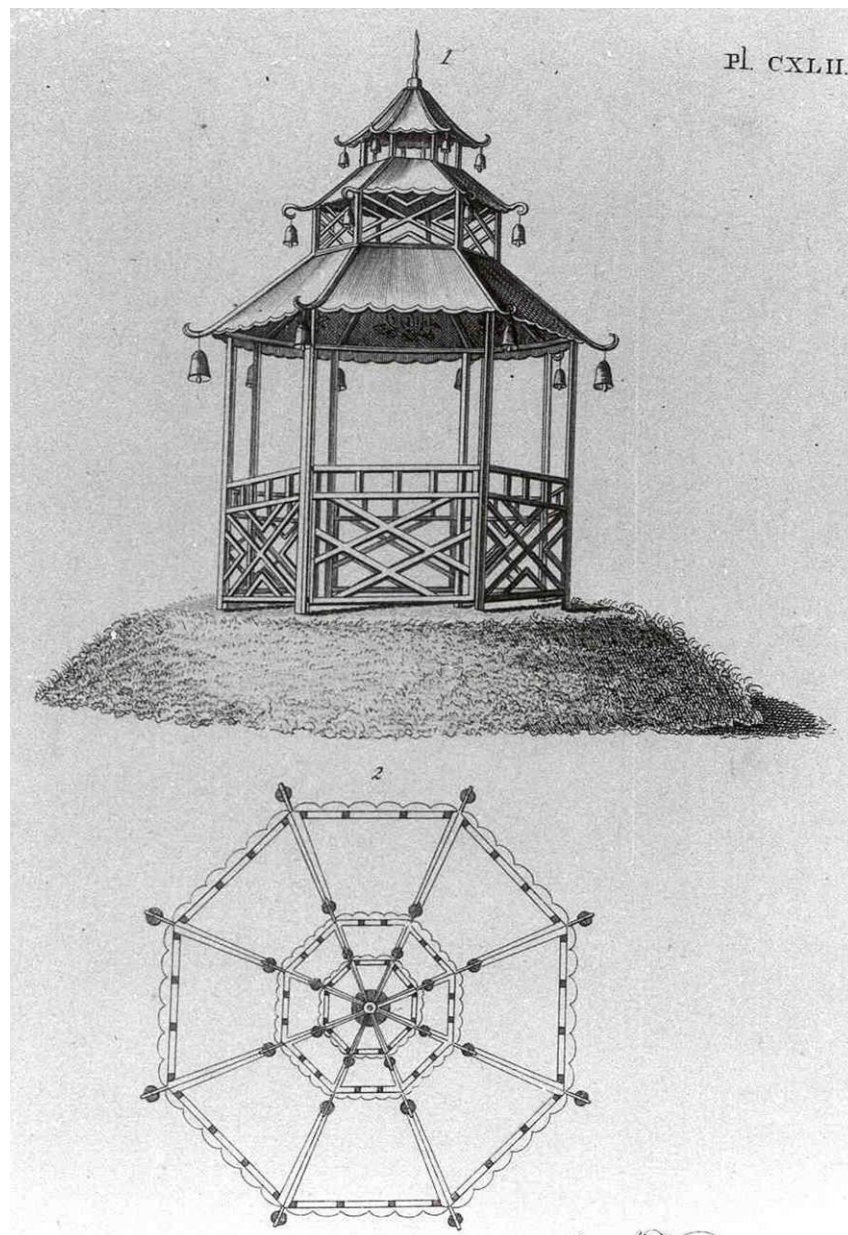
De gebouwtjes die in deze amateuristische hand zijn getekend, zijn met name boerenhuizen en –herbergen, enkele hermitages en de priëlen van walvisribben. Wat in deze gevallen wijst in de richting van Van Laars auteurschap, of in ieder geval een Nederlandse herkomst, is de typisch “Hollandse” stijl van de bouwwerkjes.

Voorbeelden uit de praktijk

Van Laar nam enkele modellen op van gebouwen en tuinen die in werkelijkheid gerealiseerd waren. Met name de buitenplaats Velserbeek bij Velsen vormde een rijke bron van inspiratie: in het *Magazijn* beeldde Van Laar niet alleen de Chinese tent op deze buitenplaats af, maar ook de hermitage, een arbeiderswoning en waarschijnlijk eveneens een boerenherbergje.

¹⁵ Meulenkamp (noot 1), a.w., p. 133, 134.

Velserbeek was toen in bezit van de Amsterdamse bankier Johan Goll van Frankenstein, die de buitenplaats in 1781 van zijn vader had geërfd. De Chinese tent is te zien op Plaat CXLII. “Eene kleine verhevenheid, bij eene partij Water, is deszelfs plaats”, aldus de toelichting. Dit is de tent die op Velserbeek stond, en daar had hij inderdaad een plaatsje aan een vijver. Van Laar toont het luchtige, pagode-achtige gebouwtje, voorzien van belletjes en staande op een heuveltje. Dit laatste was in werkelijkheid iets minder hoog dan Van Laar suggereert.¹⁶

¹⁶ Zie voor een afbeelding van dit prieel in zijn omgeving: H. Numan, *Vierentwintig Printtekeningen met Couleuren, verbeeldende Hollandsche Buitenplaatsen (...)*, Amsterdam 1797.

De hermitage op Plaat CLXXXI bevond zich eveneens op Velserbeek. Op Plaat CLXXXII is het interieur ervan te zien.¹⁷ Mogelijk werd dit tuinornament geplaatst rond 1780, toen de grootscheepse veranderingen in het noordelijke gedeelte van de tuin plaatsvonden. De al bestaande Engelmundusbeek werd vergraven tot een slingerend riviertje en op het zo ontstane eilandje werd de kluizenaarshut gezet.

Op Plaat CLXXXI van zijn *Magazijn van Tuin-sieraaden* toont Van Laar het gebouwtje. Hij schrijft bij de afbeelding: *“Een verheven Eiland met agt Trappen opgaande, waar op eene eenvoudige en niet zeer kostbaare Hermitagie geplaatst is, geheel vierkant, van Teenwerk gevlochten en met leem en koemist bepleisterd, met een Rieten dak en Stroo gedekt, en een Schoorsteen; de voorzijde pronkt met eene ouderwetsche Deur en een stukkend Venster, zonder bijzetting van meerder licht.*

Dit Gebouw legt beslooten aan beide zijden en van achteren, met hoog opgaande Boomen en Kreupel-bosch; zoo nogtans dat men op een hobbelige weg rondom hetzelfde kan wandelen, en de schoonste gezigten kan beschouwen die over het Water gelegen zijn.

Men vaart af en aan van dit Eiland, door middel van een wel en net daartoe ingerigt Vlotje, of Pont, voorzien van een Zitbank, door middel van een gespannen touw dat over de leuning loopt van het Vlotje, en aan twee paalen van het eiland en de plaats vast is, zoo dat men het touw naar zich haalt”.

Op de volgende plaat, nummer CLXXXII, toont Van Laar het interieur van de hermitage, als een soort bouw pakket van de benodigde onderdelen. *“Bij het openen van de Deur ziet men hem zitten in zijn volle Costum, met zijn Brevier en Paternoster, in bespiegeling des sterfelijkens levens, naar uitwijzing van zijne Huissieraden, Memento More [sic], Outaar, en Doodkist; deze laatste is zijne Bedstede. De Eremiet een Ledeman zijnde, kan men hem doen zitten, leggen, of knielen, zoo als men begeert. Men kan hem bij mooi weder ook laten rusten, op een’ afgezaagde stam van een’ Boom, naar uitwijzing der Plaat”.*

¹⁷ Zie over deze hermitage: W. Meulen Kamp, “‘Eene schilderachtige hermitage...’. Een inventarisatie van sierhermitages en kluizenaarspoppen in Nederland”, in *Antiek*, jrg. 21, nr. 5 (1986), p. 297-301.

Dat kluizenaarspoppen werden gebruikt als fopartikel om de gasten mee te plagen, komt duidelijk naar voren in een beschrijving van de Duitser Heinrich Sander. Deze vermeldt in zijn reisverslag uit 1783 over zijn bezoek aan Velserbeek onder meer: “*Ein Eremit, im Schlafrock und Pantoffeln &c. aus Holz und Wachs, so natürlich, dass ich einmahl ein Kompliment machte, als ich schnell hineinkam und mich umsaß*”. Men kan zich de pret voorstellen.¹⁸

Een ander element uit de tuin van Velserbeek dat in het *Magazijn* werd afgebeeld, behalve de genoemde tent en hermitage, is een boerenwoning met *trompe l'oeil*-beschildering. Deze staat op Plaat CLXXXIX, en het interieur op Plaat CXC. Van Laar omschrijft het bouwsel als “*eene niet onbevallige woning voor een’ Daghuurder of Jager*”. Het was gemaakt van hout en beschilderd als steen. “*Dit soort van Gebouwtjes is zeer verrassend op eene eenzame plaats met hoog geboomte omgeven, welke in de wandeling voorbij hetzelfde op een plein, natuurlijk voldoen. Op het Buiten van den Wel Ed. Heer Goll, te Velsen, kan men zulk een beschouwen, als ook op meer Hofsteden in ons Koninkrijk*”.

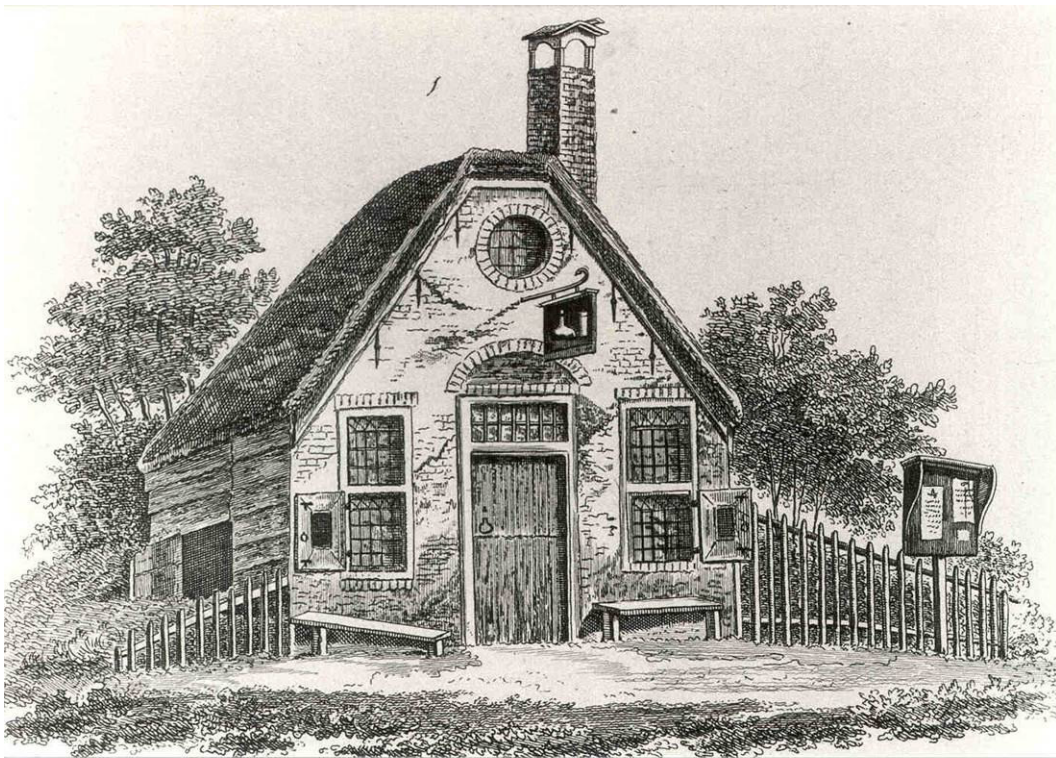
In het gebouwtje was de illusie volkomen: “Het voorschreven Huisje intredende met de klink van de deur te openen, beschouwt men de geheele Huishouding van den Bewoner, op al de vakken van de vier zijden met doek bekleed, en beschilderd, en na waarneming der venster lichten, hoe nader aan de natuur gevolgd en verbonden, des te voldoender, en zoo veel te schooner zal het oog er behagen in vinden”. Op de muren waren geschilderd: “*een Jagtgeweer en Weitas, een Tafel met Theegoed, een Regtbank waar op een Melkkan, een stukkende kous, sajete, een mandje, ook kan ieder naar zijn smaak zulks verkiezen; mede een paar Stoven op elkander, een Zeil bedekt de vloer, met roode en blaauwe Steenen beschilderd; wil men bij de Bedstede op de vloer, een Wieg plaatsen, met een kleed omhangen,*

¹⁸ H. Sander, *Beschreibung seiner Reise durch Frankreich, die Niederlande, Holland, Deutschland und Italien*, 2 delen, 1783-84, deel 1, p. 580-581. De kluizenaarspop van Velserbeek bleef op zijn plaats tot de Tweede Wereldoorlog, toen hij door Duitse soldaten is vernield en in het water gegooid. De restanten zijn nog enkele jaren in het huis bewaard, maar in de vijftiger jaren opgeruimd, evenals het veerpontje dat de bezoekers naar het eiland bracht. Zie “Kluizenaarshut gesloopt”, in *IJmuider Courant*, 8 februari 1963.

waarin een natuurlijk nagebootst Kind, het zij het Hoofdje van Was of Hout, schoon en slapende geschilderd en natuurlijk gebakerd, op het bedje, waar bij een oude stoel en stoof geplaatst is, dan zal het een meerder belangrijkheid verwekken, bijzonder aan de schoone sekse, die dan bevallig blozende zegt, he! dat is aardig! he! dat is lief”.

Mogelijk is dit hetzelfde huisje dat Heinrich Sander in 1783 in zijn reisverslag vermeldde: *“Ein Bauernhäuschen, wo Fenster, Kaffezeug, Bett, Teller, Tafel &c. alles mit der grösten Illusion gemahlt ist”*.¹⁹

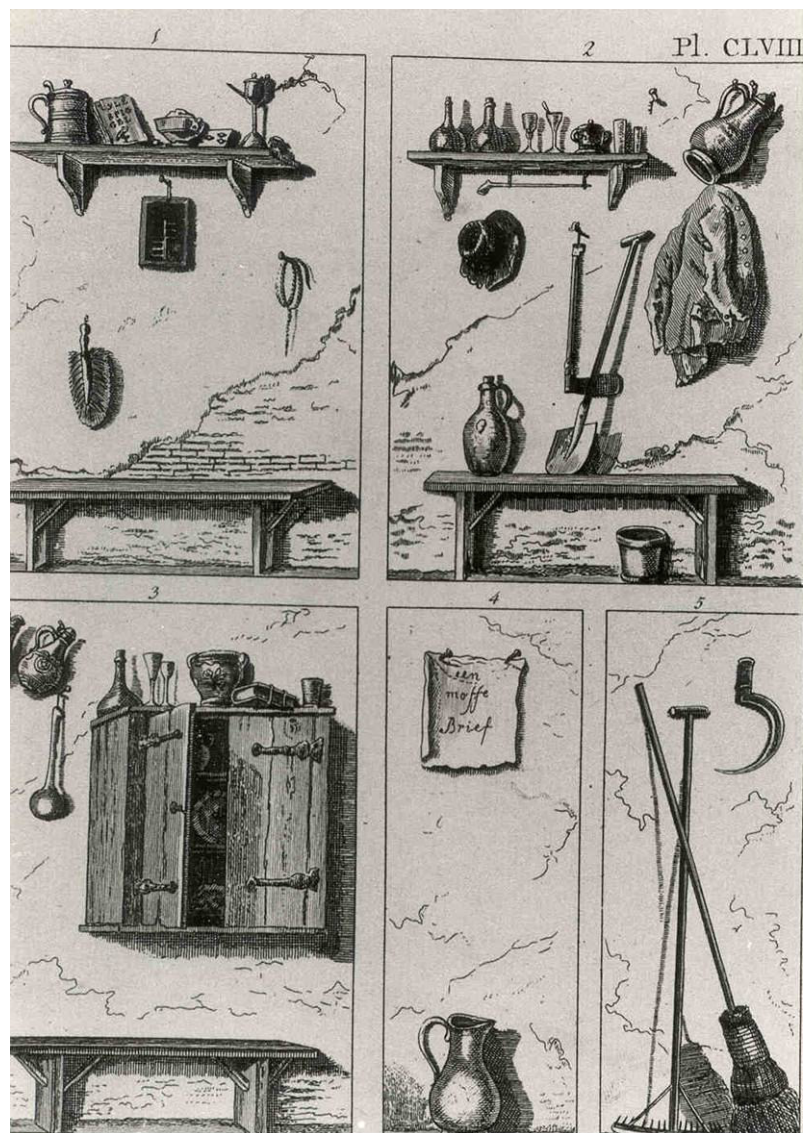
Nog een tuingebouw uit Velserbeek is vertoont veel overeenkomsten met de Platen CLVII en CLVIII: het Jeneverhuisje.²⁰ De eerste plaat geeft de voorzijde weer (met daarbij een model voor een bruggetje dat er niet bij hoort) en de tweede het interieur. Het is volgens Van Laar *“een Landlijk Woningje, verbeeldende een Boeren Herbergje; zijnde zeer geschikt, om, na eene goede wandeling, tot rust en verversching te dienen”*.

¹⁹ H. Sander, a.w., deel 1, p. 580.

²⁰ W. Meulenkamp, “Kluizenaars, boeren en dagloners. Levende en quasi-levende stoffering in de landschapstuin”, in C. van Eck, J. van den Eynde en W. van Leeuwen (red.), *Het Schilderachtige. Studies over het schilderachtige in de Nederlandse kunsttheorie en architectuur 1650-1900*, Amsterdam 1994, p. 75-84, 81

Bovenstaande voorbeelden geven aan dat de tuin van Velserbeek een belangrijke *Fundgrube* is geweest voor het *Magazijn*. Het is de vraag waarom dit zo was. Uit de reisbeschrijving van Sander lijkt naar voren te komen dat deze tuin publiekelijk toegankelijk was en dat kan een verklaring zijn waarom Van Laar op de hoogte was van de tuinsieraden daar. De meeste tuinornamenten zijn al te zien op aquarellen van Hermanus Numan uit circa 1794, nog voordat Van Laar zijn boek publiceerde. Daarom is het onduidelijk of Van Laar deze voorbeelden zelf heeft verzameld of dat de eigenaar van Velserbeek, of de ontwerper van de afgebeelde tuingebouwen, het materiaal heeft aangeleverd voor publicatie. Andere aan de praktijk ontleende voorbeelden van tuingebouwen zijn nog niet gevonden.

V. Van Laar als tuinontwerper

Tot op heden zijn vier tuinontwerpen in het *Magazijn* gelokaliseerd die kunnen worden toegeschreven aan Van Laar. Het betreft één tuin bij Broek in Waterland en drie bij Alphen aan den Rijn (Rijnoord, Raadwijk en Nieuw Brittenrust).

De tuin van Klaas Bakker

Al eerder is aangegeven dat Van Laar bekend was in Broek in Waterland: het *Magazijn* droeg hij op aan de daar woonachtige Dirk Wynandsz. Ditmarsch, voor wie hij zeer waarschijnlijk ook een tuin ter plaatse ontwierp. Een tweede tuin in Broek die hoogstwaarschijnlijk naar ontwerp van Van Laar tot stand kwam, is die van de predikant Klaas Bakker. De tuin komt in het *Magazijn* voor in twee delen, op de Platen CXXVII en CXXVIII als twee delen van “*eenen nieuwen Aanleg*”. Bij Plaat CXXVIII, die het voorste deel van de aanleg toont met daarin het herenhuis, schrijft Van Laar dat daarin “verandering gekomen is”. Deze plaat is dus mogelijk een ontwerp, dat in uitvoering was ten tijde van de publicatie.

Het perceel bestaat uit een rechthoekig langgerekt gedeelte, met daaraan een smal gedeelte waar het huis en twee bijgebouwen staan. Het huis ligt aan het water, dat blijktens de tekst op de plaat de vaart naar Monnikendam is. Het achterste stuk bevat de grootste concentratie van attracties. In de tuin bevinden zich onder meer een bergje met een tempel, een rots met waterval, een gotisch gebouw en een vogelhuisje op een eiland.

De tuin wordt in diverse reisverslagen genoemd en genoot vooral bekendheid vanwege enkele mechanische poppen die de verschillende huisjes bevolkten. Deze worden evenwel niet door Van Laar zelf genoemd. Mogelijk zijn ze dan ook pas in later tijd geplaatst.²¹

²¹ Meulenkamp, a.w. (1983), p. 131, 140.

Rijnoord

Ten noorden van Alphen aan de Rijn, in een bocht van de rivier, lag de buitenplaats Rijnoord. Deze was rond 1800 in bezit van Samuel Crena en zijn echtgenote Geertruida van Poeliën. Crena was afkomstig uit Dordrecht.²²

Van Laar nam het ontwerp in twee delen op in het Magazijn. Hij introduceert ze met: *“Deze en de volgende Plaat bevatten de voorste en agterste partijen van een door mij aangelegd Buitengoed, waarvan ik in ‘t vervolg nog andere Partijen denk te geven”*. Op deze platen, genummerd LXXXVII en LXXXVIII, is de buitenplaats van Samuel Crena afgebeeld. Het langgerekte, smalle perceel bevatte een veelheid aan tuinornamenten en waterpartijen.

Op de eerste Plaat is onderaan de Heere Weg te zien, die langs de Oude Rijn loopt. Het huis ligt vlak aan de weg; *“De Voorkamers zien over, met hoogstammende Boomen onregelmatig beplante, Graspartijen (...) op den Heeren-weg en den Rhijn”*. Het bruggetje rechts van het voorplein, zichtbaar vanaf de weg, is een *“Blaauwen steen verbeeldende Brug, zooals in Plaat XX, No. 2, van dit Werk; doch met een Boog”*.

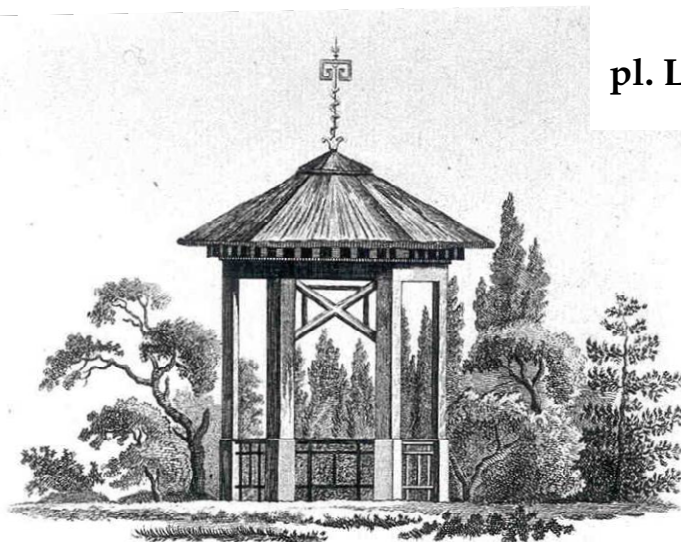
In de uitleg bij deze plattegrond krijgt vooral de waterhuishouding ruime aandacht; niet overbodig, gelet op de ligging van Rijnoord in de laaggelegen polders rondom Alphen. De waterafvoer is fraai vormgegeven: er zijn als rots vermomde sluisjes en duikertjes, een waterleiding en enkele watervallen.

De tuin vertoont een veelheid aan scènes en gebouwtjes die typisch is voor Van Laar: er is een menagerie met een watertje en waterval, een bergje met sparren en een ruimte voor kuipen met sinaasappelboompjes, met nog enkele zitplaatsen waarvan er één *“van Rustieke Banken, onder een schoonen, ouden en lommerrijken Castagne China-Boom, die deze Zitplaatsen weldadig overschaduwf”*. Het obligate koepeltje aan de weg ontbreekt evenmin.

²² W.M.C. Regt, “Alphensche buitenplaatsen”, in *Jaarboekje voor de geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken*, jrg. 1920, p. 130-247, 229-237.

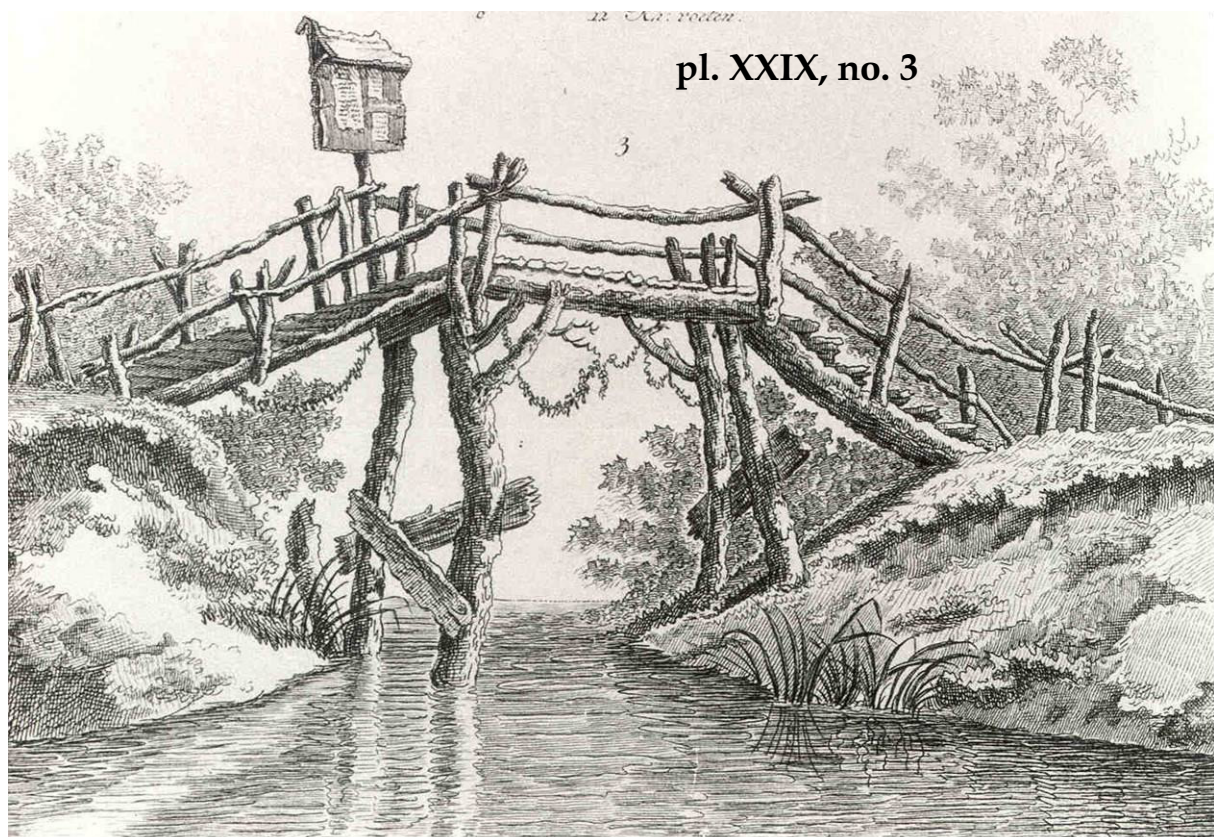
Het achterste gedeelte van de tuin is te zien op de volgende plaat. Ook hier weer een overdaad aan verschillende partijtjes, hier geschaard rondom een vijver met een eiland erin. Het belangrijkste punt in de aanleg is (B) *“Een half-ovaal overdekte Zitplaats, rustende op vier Colommen”*. Vanaf die plek had men een caleidoscopisch zicht op de vijver en omgeving: *“Het valt van zelf in 't oog, dat van deze standplaats de Partij zich het schoonste en allergrootste voordoet. Het door de drijvende Brug I. aan het vaste land verbonden Eiland; de op een berg staande Tempel L; de Brug M; het Hutje F, de Grot E; de Wijnberg, waartegen dezelve ligt; dit, en nog meer, maakt te samen een bevallig geheel uit, 't welk van dit punt in eens overzien wordt”*. Vanaf een bankje elders in de tuin had men uitzicht op de weilanden. Een pontje bij een rustiek hutje kon de bezoekers vervoeren naar het eilandje, waarop een vissershut stond. De gebouwtjes in de tuin zijn alle rustiek, een eenheid van stijl die voor Van Laar erg bijzonder is.

Enkele gebouwtjes uit deze aanleg zijn elders in het *Magazijn* te vinden: de vissershut op het eilandje staat op Plaat L, No. 2 en een brug is te zien op Plaat XC, No. 8. Een tempeltje (L op de plaat) en een Zwitserse brug op Rijnoord staan afgebeeld op respectievelijk Platen LX en XXIX, No. 3.²³ Dit is wat Van Laar zelf aangeeft in de uitleg bij de plattegrond van Rijnoord.

pl. LX

Het is de vraag of deze ornamenten uit het *Magazijn* al bestonden voordat Van Laar het ontwerp voor Rijnoord maakte of dat het hier reeds uitgevoerde modellen betreft die hij in zijn boek opnam. Het commentaar bij bijvoorbeeld Plaat LX doet vermoeden dat Van Laar bij de aanleg van Rijnoord gebruik maakte van zijn eigen voorbeelden: hij schrijft namelijk bij het “*open Paviljoen, in een Groepje boomen en onderscheiden soorten van bloeiende heesters en bloemen*”: “In een klein, net aangelegd, partijtje, zal het wel bevallen”. Dit doet vermoeden dat hij het niet voor een bepaalde tuin heeft ontworpen maar dat het ontwerp in eerste instantie alleen bedoeld was voor publicatie in het boek. Bij de aanleg van Rijnoord heeft hij kennelijk een greep gedaan uit zijn eigen, eerder gepubliceerde modellen of heeft de opdrachtgever ze aangewezen. Dit laatste zou kunnen verklaren waarom de gebouwtjes alle in dezelfde (rustieke) stijl zijn uitgevoerd.

²³ Van Laar vermeldt abusievelijk Plaat XXXIX als vindplaats voor de Zwitserse brug. Overigens vertoont de brug enige gelijkenis met bruggen op Elswout bij Overveen. Mogelijk heeft Van Laar hier zijn inspiratie opgedaan.

De tuin van Rijnoord heeft niet lang bestaan. De dochter van Crena, Adriana, gehuwd met David van Poeliën van Nuland, kwam in 1837 in conflict met de poldermeesters. Deze vonden dat de bomen te hoog waren geworden en zo de windvang van de poldermolen in de nabijheid belemmerden. Ze eisten dat de bomen werden omgehakt. Mevrouw Van Poeliën weigerde dit, maar deed het tegenbod dat de tuin als openbaar park in gebruik mocht worden genomen, mits alles in ongeschonden staat zou worden gehouden. De gemeenteraad weigerde dit aanbod en verbolgen verliet mevrouw haar landgoed en liet alles slopen.²⁴

Raadwijk

Niet ver van Rijnoord lag Raadwijk, op de westoever van de Rijn.²⁵ Op Plaat LXIII is een “Gedeelte des platten gronds van een Buitengoed, dat door den gemeenen Weg in tweeën gedeeld, en aan de eene zijde door den Rhijn bepaald wordt” te zien dat Raadwijk voorstelt.

In 1801 werd de toenmalige eigenares van het buitenplaatsje, de weduwe van predikant Petrus Theodorus Couperus, onder curatele gesteld en haar bezit verkocht. Het buitenplaatsje werd toen gekocht door Adam Stratenus. Deze overleed in 1807; de tuin in het *Magazijn* moet tussen deze twee jaartallen zijn aangelegd.²⁶

Het huis staat op een smalle strook tussen de dijk en de rivier. “Van deszelfs Rhijn-zijden, heeft men een schoon gezicht op die druk bevaren Rivier en op een nabijgelegen Dorp [Oudshoorn], ’t welk, aan de andere zijde, aangenaam afgewisseld wordt door de passage over den gemeenen weg, en door het gezicht op den over den weg aangelegde partij”. Op een kleine verhoging aan de rivier staat een tempeltje.²⁷ Een tweede tempeltje staat in de overtuin en biedt uitzicht over de tuin en de

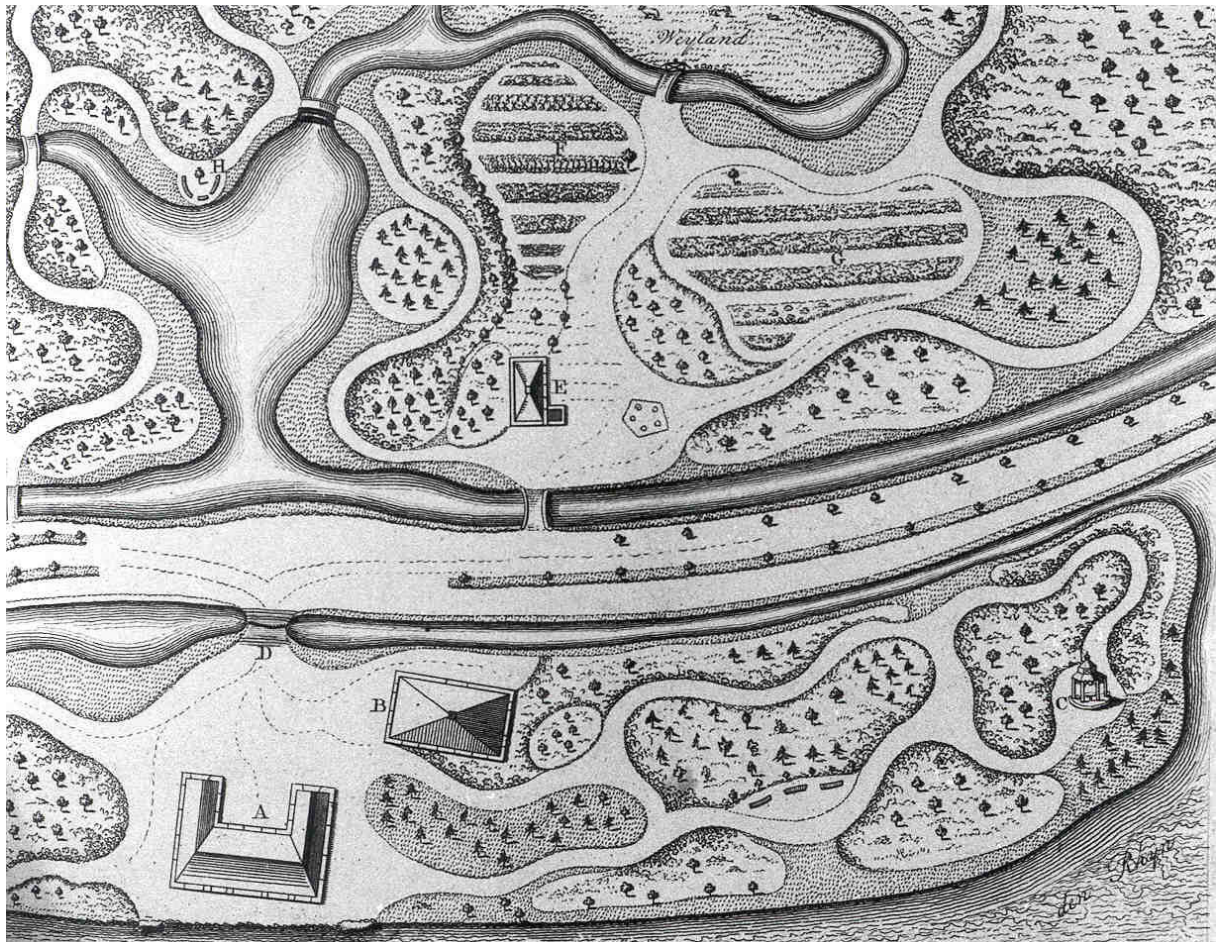
²⁴ Regt, a.w., p. 235, 236.

²⁵ Zie hierover Van den Broeke, “Nieuwe gegevens over de tuinplattegronden van Gijsbert van Laar: Nieuw Brittenrust, Raadwijk en Rijnlust te Alphen aan de Rijn”, in *Cascade, bulletin voor tuinhistorie*, jrg. 4 (1995), nr. 1 / 2, p. 34-40, 37-39.

²⁶ Regt, a.w., p. 184, 185.

²⁷ Overigens vertoont dit tempeltje enige gelijkenis met de tempeltjes op Platen XVIII, No. 4 of XXVII, No. 2.

weilanden. In de overtuin, zichtbaar vanuit het huis, staat “Eene Stalling, voor Koeijen en Schaapen, met een daarbij staande Hooiberg, verbeeldende eene boerderij”, waarover later meer.

pl. LXIII

Het huis op Raadwijk is rond 1853 of 1854 gesloopt. Van de “zeer schoone overplaats” van Raadwijk” leefde nog in 1920 de herinnering: “Met haar hoog opgaand geboomte, haar heldere vijvers en rustieke brug, vormde zij een der schoonste plekjes langs den Ouden Rijn”.²⁸

Op de plattegrond is onder E een gebouwtje aangegeven, geflankeerd door een hooiberg en met een bruggetje er schuin voor. Dit is mogelijk het “Landelijk Huisje”, dat te zien is op Plaat LXXXVI. Deze plaat toont namelijk een ensemble van boerenhuisje, hooiberg en een steigertje aan

²⁸ Regt, a.w., p. 186.

het water, omgeven door bos, welke compositie overeenkomt met die op de plattegrond van Raadwijk.

De gevel van het huis is gedecoreerd met een landman die over het onderdeurtje leunt, en een kat en een hond, die waarschijnlijk alle op de muur waren geschilderd. Van Laar schrijft in de toelichting: *“Ik heb het doen plaatsen aan het einde van een Stukje bouwland, dat in een Bosch gespaard is, bezet met eenig Koren, Aardappelen, of andere Veldvruchten, waar het eene goede werking doet”*. In het *Magazijn* is het sierboerderijtje afgebeeld zoals het zich vanaf de openbare weg aan de passant vertoonde, zij het dat het aanbouwtje op de plattegrond aan de andere kant zit.²⁹ Uit het bijgevoegde commentaar blijkt dat Van Laar het gebouwtje zelf had ontworpen. Gelet op de samenhang tussen het tuinornament en de omliggende tuin kan verondersteld worden dat Van Laar ook de rest van de tuin had ontworpen. Aardig detail is overigens dat het ornament een boerderij weergeeft van het type dat in de streek rond Alphen algemeen

²⁹ Van den Broeke, a.w. (1995), p. 34-40.

was: rondom Raadwijk moeten tientallen van dergelijke boerderijen hebben gelegen. Hier dus geen exotisch tuinsieraad, maar een boerderij van eigen bodem als ornament in de tuin.³⁰

Het huisje moet al vrij kort na de aanleg van de tuin zijn gesloopt: op het kadastrale minuutplan wordt het niet meer aangegeven maar ligt op die plaats een perk met een kommetje in het midden, vermoedelijk een menagerie.

Nieuw Brittenrust

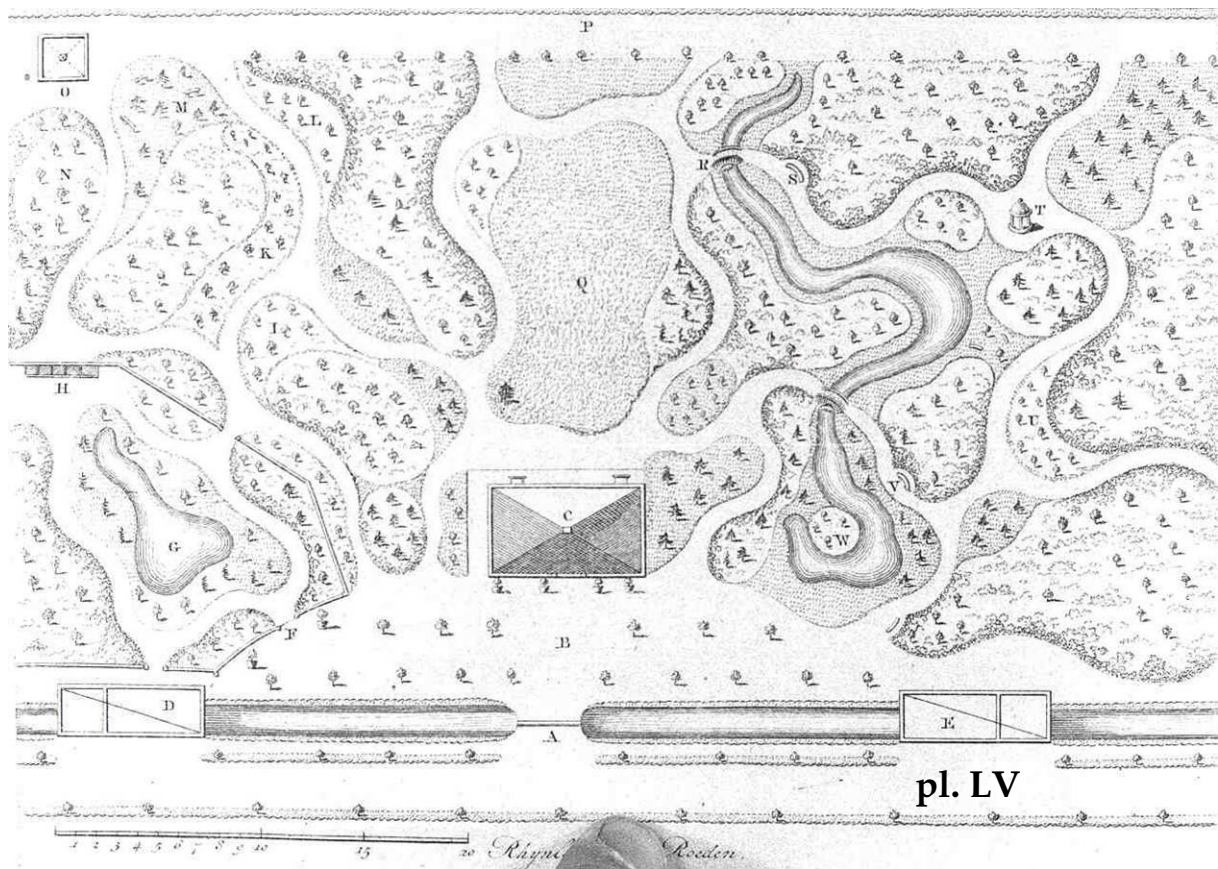
Ten zuiden van Raadwijk lag Postrust, een klein buitentje, ingeklemd tussen de weg en de rivier.³¹ Het was in september 1803 door vererving in handen gekomen van Geertruida van Poeliën, een nicht van de bewoonster van Rijnoord. Ze was gehuwd met Adriaan Everwijn Onderwater, evenals zij uit Dordrecht afkomstig. Nog in hetzelfde jaar breidden zij de oppervlakte van hun buitenplaats aanzienlijk uit toen het terrein van het pas gesloopte Brittenrust bij Postrust werd getrokken. Het terrein bestond zo uit een klein rechthoekig gedeelte, het oude Postrust en daarnaast een groter rechthoekig stuk dat het oude Brittenrust was. Daar tegenover, aan de andere kant van de weg, strekte zich een driehoekig perceel uit met daarin een grand canal. Dit was de voormalige overtuin van Brittenrust. De uitgebreide buitenplaats kreeg de naam Nieuw Brittenrust.

De plannen voor een verbouwing van de tuin dateren mogelijk al van vóór 1803: Van Poeliën kocht namelijk niet alleen in 1798 de gronden die bij het voormalige Brittenrust hadden gehoord, maar verwierf in 1800 tevens het recht van onverhinderd uitzicht over de gronden van Jan

³⁰ In verschillende landen werden Nederlandse gebouwen als exotische tuinornamenten geplaatst, waaronder Frankrijk en Duitsland. Ook in Rusland waren verschillende Hollandse huisjes te vinden. Het gebruik van een Nederlandse boerderij, en dan nog wel een die is uitgevoerd in de lokaal gebruikelijke stijl, lijkt op het eerste gezicht verband te houden met deze mode, hoewel er ook verband kan zijn met de ontwikkeling van een nationale tuinstijl en de idee van nationale identiteit.

³¹ Zie hierover Van den Broeke (1995), a.w., p. 35-36 en Regt, a.w., p. 130-247, 172-180.

Couperus, kennelijk de eigenaar van enkele landbouwgronden in de polder achter Brittenrust.³²

Van Laar nam in zijn *Magazijn* een plattegrond op van het gedeelte dat voorheen Postrust was. Van de rest van de tuin zijn geen afbeeldingen opgenomen. De tuin is te zien op Plaat LV. Deze toont “een Gedeelte van een Aanleg, met het Hoofdgebouw, liggende tusschen den heerenweg en een water, daar veel doorvaart is”. De aanduiding dat dit een gedeelte van een aanleg is, suggereert dat de plattegrond dateert van na 1803.

Ook hier, net als op Raadwijk, staat het huis op de smalle strook land tussen de weg en de rivier. Aan weerszijden wordt het geflankeerd door bijgebouwen. Volgens het kadastraal minuutplan stonden deze overigens niet zo netjes symmetrisch ten opzichte van het huis als Van Laar doet geloven. Door de tuin heen kronkelt zich een beekje en aan de

³² Regt, a.w., p. 177, 180.

linkerkant ligt een omheinde menagerie met een waterpartijtje en aan het einde een “*Gebouwtje en Hokken voor het Vee*”.³³

Aan het water staat een grote vierkante koepel, met daarnaast een rechte laan. Het uitzicht op de rivier vanuit het huis loopt over een “*Onbeplant Grasveld om het gezicht der doorvaart te behouden*”. De rechte laan en de koepel dateren mogelijk nog uit de geometrische aanleg van Postrust.

Het is niet bekend hoe de rest van de tuin van Nieuw Brittenrust er uitzag. Wel zijn de contouren ervan te zien op het kadastrale minuutplan uit 1820. Hieruit blijkt dat op het terrein van het voormalige Brittenrust een grotere slingervijver lag met twee bruggen en dat er een tweede koepel stond op de hoek van het terrein. De overtuin bestond nog volledig uit rechte lanen en ook het grand canal van Brittenrust was nog intact. Over het padenpatroon in de overtuin is niets bekend.

Andere tuinen

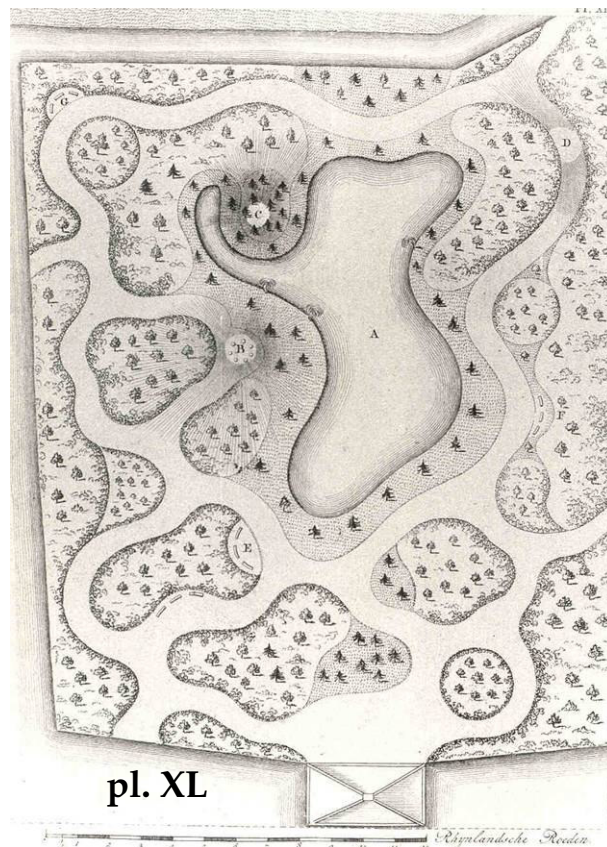
Er moeten naast deze voorbeelden nog meer tuinen uit het *Magazijn* door Van Laar zijn ontworpen en uitgevoerd. Hiervan kunnen enkele voorbeelden worden gegeven: Platen XL, LVI, CIV (samen met CXX), CXXXV (samen met CLX), CLI, CLII, CLXXV en CLXXVI. Deze staan allemaal betrekkelijk ver achteraan in het *Magazijn* en zijn er dus in opgenomen toen de opbouw van de reeks katernen al een aantal jaren aan de gang was. Mogelijk zijn dit dan ook ontwerpen die door anderen zijn ingediend in reactie op de oproep die Van Laar had gedaan in zijn voorrede. Ze vertonen evenwel ook enkele karakteristieken van zijn eigen stijl, dus het is evenzeer mogelijk dat Van Laar ze zelf heeft vervaardigd.

In alle gevallen lijkt het ontwerpen te betreffen die voor een werkelijk bestaande buitenplaats zijn gemaakt. Ontwerper en locatie zijn evenwel telkens onbekend. Identificatie van beide zou interessante nieuwe inzichten kunnen opleveren. Mogelijk zijn ze van de hand van Van Laar

³³ De opzet van deze menagerie is een paar jaar later door Pieter Schuppens toegepast in zijn ontwerp voor Ter Hooge op Walcheren, afgebeeld op Platen CLXXXIII en CLXXXIV in het *Magazijn*. Zie daarover verder.

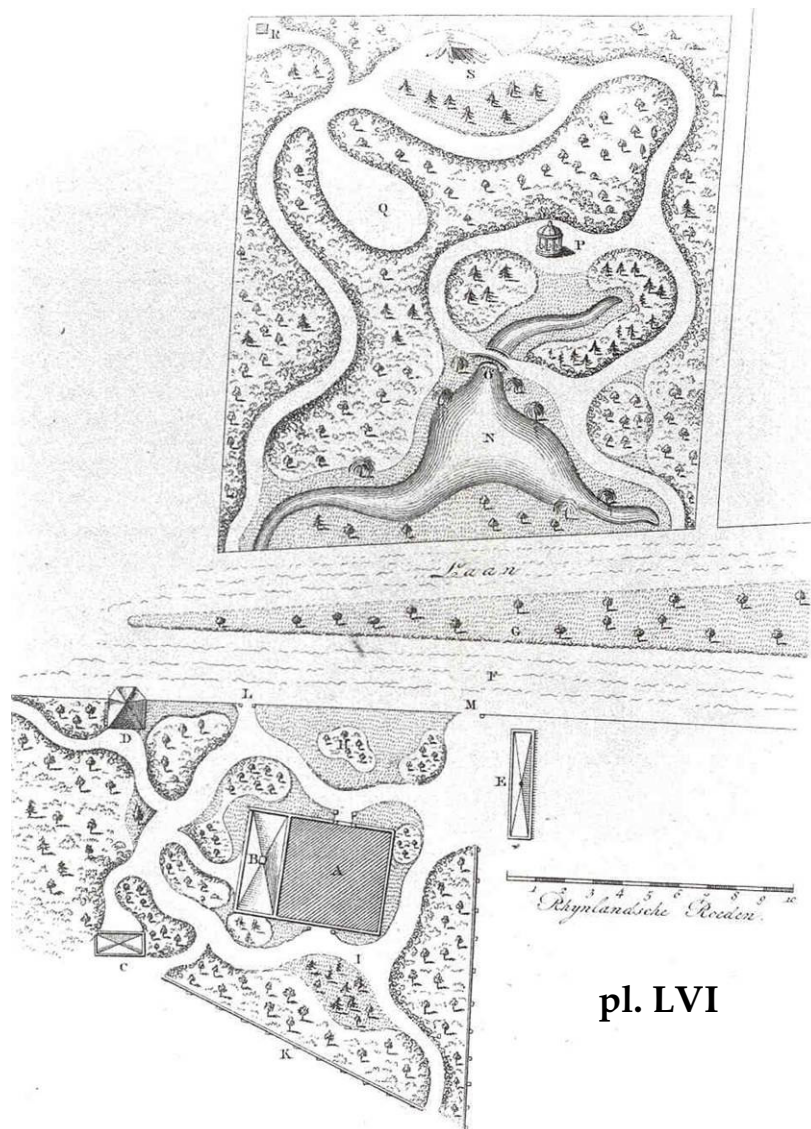
zelf: hij schreef immers in het voorwoord dat de tuinplattegronden allemaal “*van originele vinding*” zouden zijn. Echter, het voorbeeld van Ter Hooge doet vermoeden dat hij ook tuinontwerpen van anderen in zijn boek opnam.³⁴

Het eerste voorbeeld, Plaat XL, laat een “*Kleine Engelsche Aanleg*” zien, met onderaan de plattegrond een koepel die in het water is uitgebouwd. Vermoedelijk gaat het hier om een speelhofje. De aanleg is gecentreerd rondom “*Een bevallig waterpartytjen, 't welk weleer een vierkante vijver was; van ieder verschillend gezichtspunt verandert schijnbaar de gedaante*”. Over de aanleg schrijft Van Laar: “*De gantsche aanleg is langzaam glooiende; het einde der eene verhevenheid is het begin van een andere buiging, die echter in het wandelen bijna onmerkbaar zijn, doch het oog voldoen*”. Die glooiingen zijn waarschijnlijk oneffenheden die zijn aangelegd met grond uit de vijver.

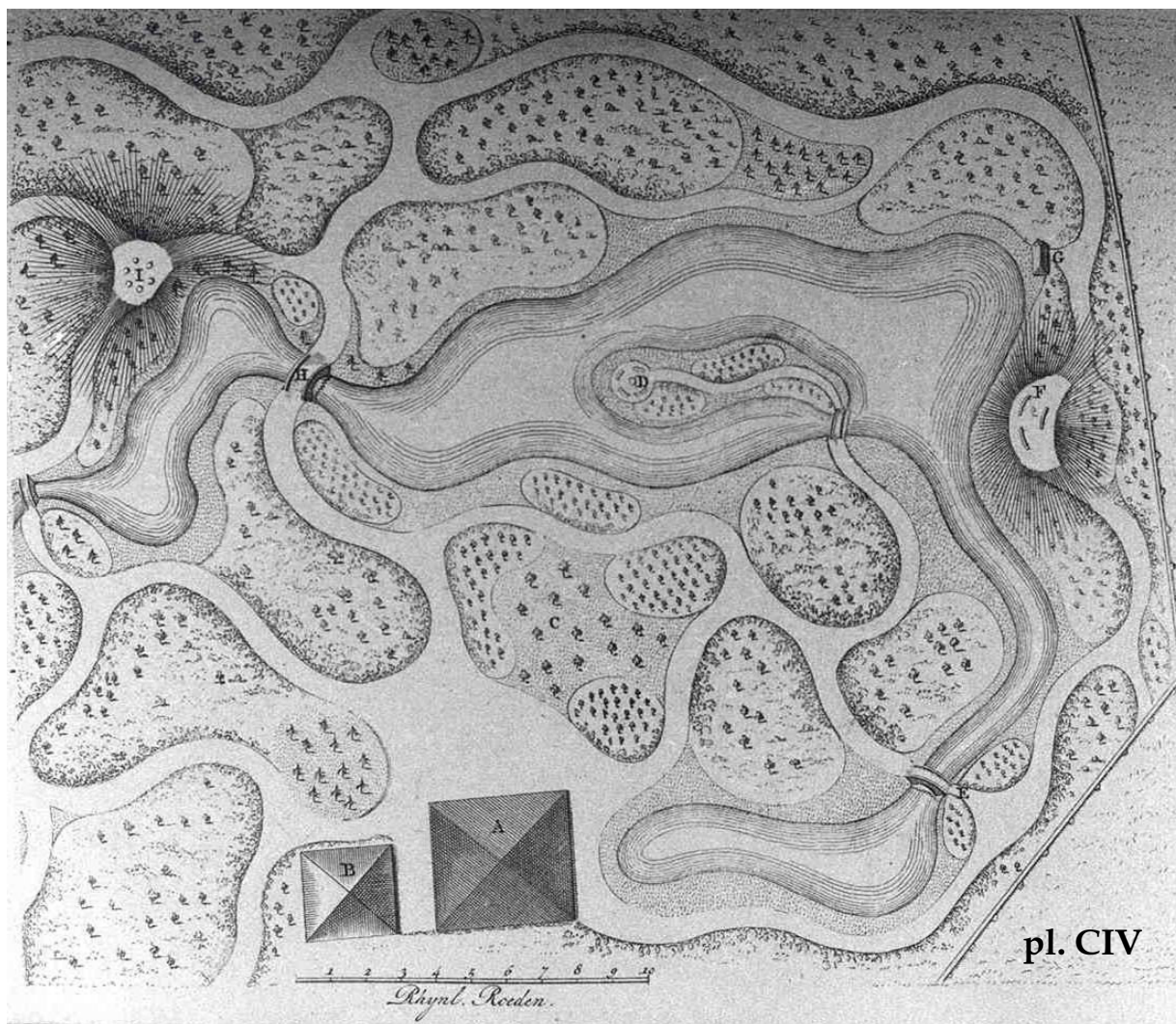
³⁴ Als de genoemde ontwerpen kunnen worden toegeschreven aan Van Laar zelf, zouden de tuinen mogelijk in de buurt van Dordrecht gelokaliseerd kunnen worden; enkele van zijn cliënten te Alphen aan de Rijn waren immers afkomstig uit Dordrecht.

Op het tweede voorbeeld, Plaat LVI, is een complete buitenplaats te zien. Het is een ontwerp: Van Laar kondigt het aan als een “*Plan tot verandering van en gedeelte van een klein buiten, tusschen welke twee wegen zich vereenigen*”. Het huis ligt tussen de rivier en de weg. De tuin wordt aan de overkant van de weg voortgezet. Deze overtuin is aangelegd op een bijna vierkant perceel. Dergelijke buitenplaatsen kwamen met name voor langs de Oude Rijn in de buurt van Alphen, of aan de Vecht. De opdrachtgever had kennelijk kleine kinderen: in een hoekje van de tuin is plaats ingeruimd voor een “*Speelplaats voor kinderen, Kegelbaan, Schopstoel, enz.*”.

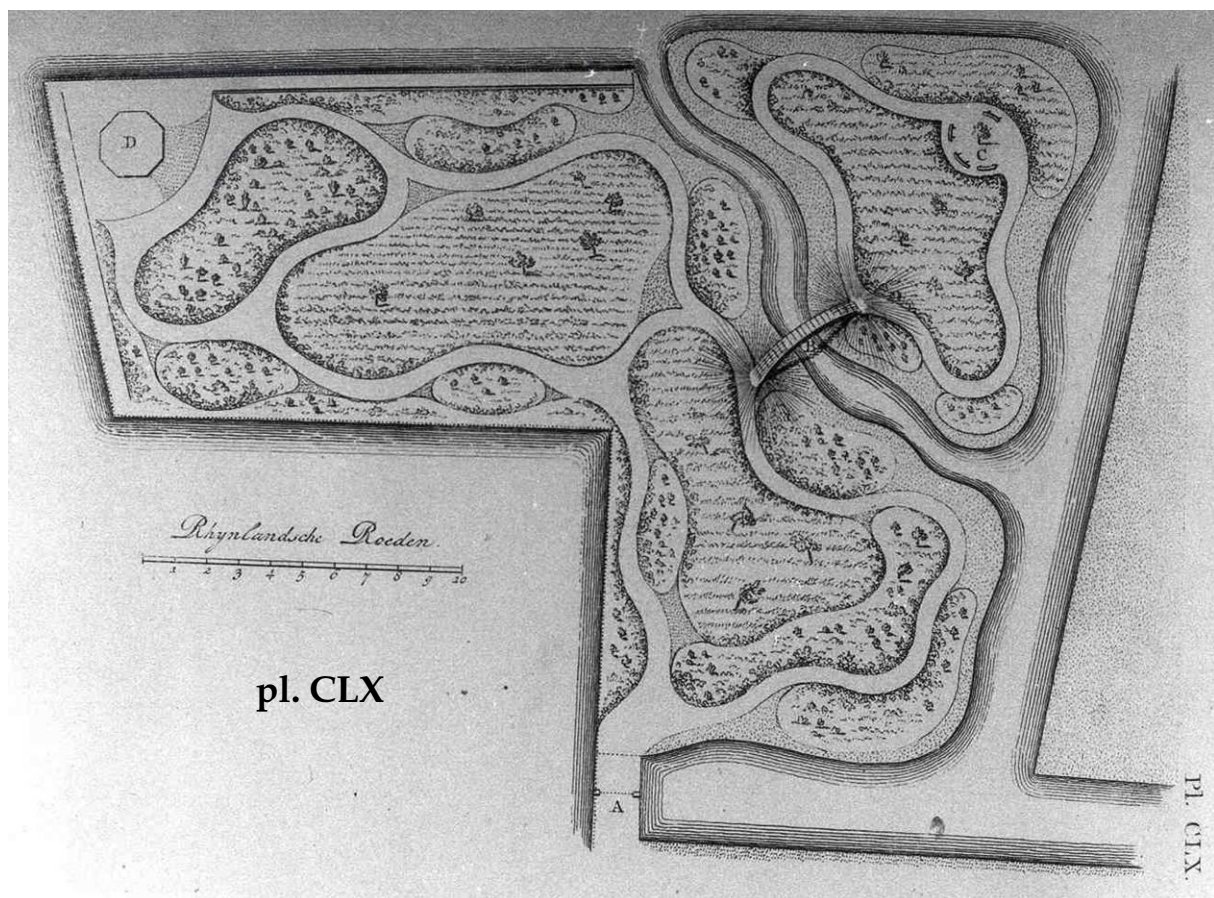
pl. LVI

Plaat CIV toont de “Hoofdpartij van een tamelijk groot terrein”, met daarop een huis met bijgebouwen en een grote waterpartij. Van Laar schrijft erbij: “Op hetzelfde zijn laager twee groote Vierkante Vijvers, loopende van het Huis A. tot de Brug E., en van de Brug H. tot bij de Hoogte F., welke Vijvers, door een gedeelte te dempen, en wat bijtegraaven, herschapen zijn in de hier voorgestelde gebogen form”. Het gaat dus waarschijnlijk om een reël bestaande tuin die ingrijpend is gewijzigd. Dit vermoeden wordt versterkt doordat op de plattegrond ook een “Groep van gespaarde groote Boomen” te zien is.

Nog een voorbeeld: Plaat CXX, verbeeldt “Eene Water-partij, voor denzelfden Grond ontworpen, als Plaat 112 van het vorige Stuk: doch deze is reeds gekozen en wordt dadelijk uitgevoerd”. Het ontwerp toont een deel van een groter geheel, aan de ene zijde begrensd door een “Buyten Gracht” en aan de andere zijde door een weg. Onderaan, bij de letter A (“De Ingang”) is te zien dat de aanleg nog verder gaat. Mogelijk zijn deze ontwerpen, op de Platen CXII en CXX, beide door Van Laar vervaardigd.

Hetzelfde geldt voor de plattegronden van een klein speelhof op de Platen CXXXV en CLX: een L-vormig perceel, door een brede sloot gescheiden van een weiland. Op Plaat CXXXV is “Een kleine Aanleg” te zien met een koepel, aangeduid als tempeltje, en een waterpartij met brug en eilandje. Op dit eilandje is een hoogte met zitplaatsen ontworpen. “De helling der hoogte wordt met Boekweit of ander groen bezaaid”, schrijft Van Laar erbij.

Op Plaat CLX is hetzelfde perceel te zien, maar met een andere invulling. Ook hier staat een koepeltje in een hoek van het terrein en vormt een brede sloot de afscheiding. Op dit ontwerp zijn drie kleine stukjes bouwland voorzien, waarvan er één grenst aan een heuveltje met zitplaatsen. Ook deze twee platen lijken ontwerpen te zijn voor een werkelijk bestaande tuin. Het is net als bij de vorige twee ontwerpen onbekend of Van Laar deze zelf heeft gemaakt en voor welke tuin ze bedoeld waren. De overvolle invulling van met name het tweede ontwerp voor het speelhof (Plaat CLX) doet vermoeden dat hij inderdaad zelf deze tuinen heeft ontworpen.

Plaat CLII toont een “*Platte grond van een gedeelte van eenen grooten Aanleg*”. Onder A (onderaan de afbeelding) vindt men de “*Plaats van het Hoofdgebouw*”. De oever van de vijver is langs het hoofdgebouw recht afgesneden. In het meertje ligt een eiland met daarop een heuveltje. Aan de bovenkant van de afbeelding vormt een slingerende vijver de afscheiding met de weilanden die achter de tuin liggen. Ook hiervan is niet bekend wie het ontwerp heeft gemaakt en waar we het kunnen situeren.

Een ander voorbeeld van een tuinplattegrond die waarschijnlijk een werkelijk bestaande tuin afbeeldt, is te zien op Plaat CLI: een speelhof met koepel aan de weg. Hierboven is aangegeven dat ontwerpen als deze in de regel werkelijk bestaande situaties weergeven; als de grenzen van het terrein niet zijn aangeduid of het terrein een rechthoek is, kan worden aangenomen dat het gaat om een ideaalontwerp. In onderhavig tuinontwerp doet zich dat niet voor: aan de bovenzijde van het plan is een kromme sloot of watergang te zien die het terrein een onregelmatige afsluiting geeft. Tevens is onderaan te zien dat het perceel schuin ligt ten opzichte van de (overigens niet afgebeelde) weg.

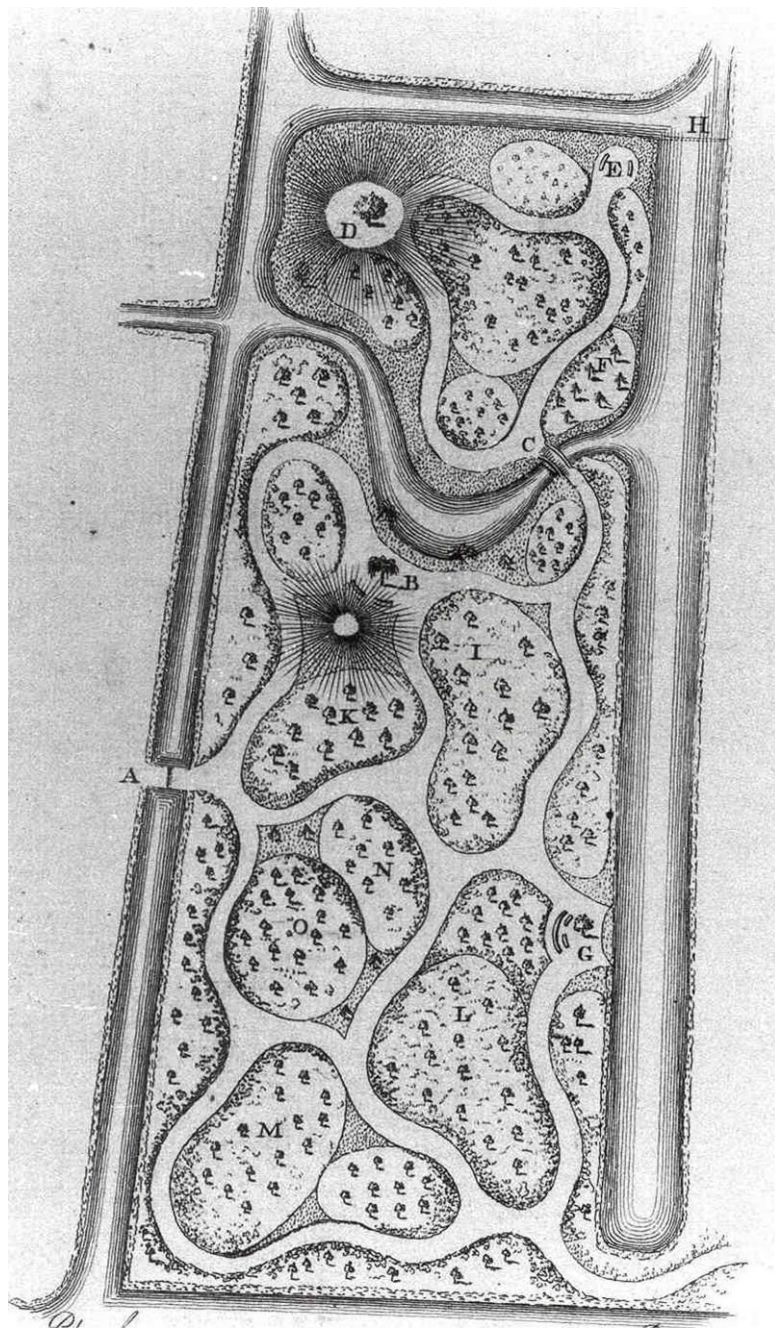
Deze tuin is door middel van schermen van bomen verdeeld in drie visueel los van elkaar staande onderdelen. Het eerste ligt achter de koepel en bestaat uit bloemperken met wat zitbankjes. Het vierkantje

rechts aan de rand van het perceel is mogelijk een toilet.³⁵ Achter dit tuingedeelte ligt een in drie stukken verdeelde boomgaard, aan één zijde begrensd door een heuveltje met bankjes. Daarachter ligt tenslotte een stukje bouwland. Aan het einde van de tuin is een “*Tempeltje*” geplaatst, dat een uitzicht biedt over de weilanden.

Het is onbekend waar deze tuin heeft gelegen, maar het is duidelijk een speelhof en die lagen in de regel dicht bij een stad, aan een van de uitvalswegen. Het kleine koepeltje is hoogstwaarschijnlijk niet bedoeld om als verblijf voor meerdere dagen te dienen, net zomin als het bijgebouwtje rechts ervan.

Plaat CLXXV toont de “*Platte Grond voor eenen zeer kleinen aanleg*”. Slechts één prieeltje staat erin, en het terrein wordt verder grotendeels ingenomen door boomgaarden. Het is omgeven door brede sloten en aan één kant is een paadje dat over een dam loopt naar een ander deel van de tuin. Het lijkt erop dat dit een onderdeel is van een grotere buitenplaats en de ligging van de sloten doet vermoeden dat het hier gaat om een werkelijk bestaande tuin.

³⁵ Zie over toiletten, mede in verband met het *Magazijn van Tuin-sieraaden*: M. van den Broeke, “De kleinste huisjes. Enkele notities over ornamentele toiletten in de Nederlandse landschapstuin”, in *Nieuwsbrief de DonderbergGroep*, nr. 22 (2003), p. 2-5.

pl. CLXXV

VI. Receptie van het Magazijn

Een aanknopingspunt voor de populariteit van het Magazijn kan op twee manieren gevonden worden: door werkelijk uitgevoerde voorbeelden te onderzoeken en door na te gaan of ontwerpers hun eigen ontwerpen voor publicatie in het Magazijn hebben voorgedragen.

Navolging in de praktijk

Enkele tuinontwerpers maakten gretig gebruik van Van Laars voorbeelden. Een van hen is de Fries Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851). Deze ontwierp in Friesland, Groningen en Drenthe een flink aantal tuinen en bijbehorende tuinsieraden, waaruit de inspiratie door Van Laar duidelijk spreekt. Het meest treffend is dit wel in het geval van een prieel op Oranjestein, dat een regelrechte kopie is van een plaat uit het *Magazijn*.³⁶

Een voorbeeld van iemand die een door hem gemaakt ontwerp voor publicatie voordroeg aan Van Laar, is de Middelburgse tuinarchitect Pieter Schuppens (1769-1850). Platen CLXXXIII en CLXXXIV vormen tezamen het ontwerp voor de achtertuin van de buitenplaats Ter Hooge bij Middelburg, die door Schuppens tussen 1806 en 1809 was ontworpen en welk ontwerp ook is uitgevoerd.³⁷ In 1806 was deze buitenplaats gekocht door de Middelburgse handelaar en regent Daniel Jacques de Superville. Een gedeelte van de tuin was toen waarschijnlijk al verlandschappelijk, maar het gedeelte achter het huis had nog zijn formele aanleg. Schuppens maakte enkele ontwerpen ervoor, waarvan er één is gepubliceerd. Dit is ook het ontwerp dat is uitgevoerd.

³⁶ U.M. Mehrrens, "Lucas Pieters Roodbaard en Gijsbert van Laar: architecten van landschappen in miniatuur", in *Antiek*, jg. XXI (1987), nr. 8, p. 435-440 en Rita Mulder-Radetzky, L.P. Roodbaard (1782-1851), een tuinarchitect met schildersogen, Rotterdam 1999 (voor Oranjestein: zie ibidem, p. 43).

³⁷ Zie hiervoor M. van den Broeke, *Jan Arends, buitenplaatsen op Walcheren*, Alphen aan den Rijn 2001, p. 83-87. Zie verder over Schuppens: idem, "Pieter Schuppens (1769-1850), een Middelburgse tuinarchitect en zijn werken", in *Cascade, bulletin voor tuinhistorie*, jg. 5 (1997), nr. 1, p. 9-35.

Ook in tuinen die (vooralsnog) niet aan een bepaalde ontwerper kunnen worden toegeschreven, zijn af en toe bouwwerken te vinden die wijzen op gebruikmaking van het *Magazijn*. Zo staat op Sandwijk bij De Bilt een kapel die veel overeenkomst vertoont met de kapel op Plaat LXII. De kapel was in gebruik als duivenhuis. Hoewel onduidelijk is of dit tuinornament er eerder was dan het *Magazijn*, of andersom, wordt vooralsnog aangenomen dat het tuingebouw een kopie is van het voorbeeld uit het *Magazijn*.³⁸

Op de voormalige buitenplaats Roosenburg bij Middelburg lag een bruggetje dat uit Van Laar gekopieerd lijkt te zijn. De tuin was aangelegd tegelijk met de bouw van het huis vanaf 1802, voor twee zusters Lambrechtsen. Kort voordat een groot deel van de tuin in 1867 werd onteigend voor de aanleg van een spoorlijn, werd een aantal foto's ervan gemaakt, waarop onder meer het bruggetje is te zien: een houten boogbruggetje met een leuning van vier pijlertjes, waartussen twee kettingen hangen. Dit komt overeen met het model op Plaat VI, waar onder nummer 7 een dergelijk bruggetje is opgenomen, zij het dat dit voorbeeld een leuning van vijf pijlers heeft.³⁹

Een vergelijkbaar bruggetje lag op het kleine buitenplaatsje Waldamme, ten oosten van Middelburg. Het is te zien op een tekening uit het tweede kwart van de negentiende eeuw, toen de vleeshouwer Bartel Kakenberg er met zijn vrouw woonde. Laatstgenoemde was een dochter van de tuinarchitect Pieter Schuppens. Het ligt dus voor de hand om te veronderstellen dat de tuin van Waldamme van de hand van Schuppens is.⁴⁰

Echter, niet alleen door tuinaanleggers en tuinbezitters werden de voorbeelden uit het *Magazijn* bestudeerd. Tot dusver is één voorbeeld

³⁸ Zie Meulenkamp, a.w. (1983), p. 136; Jenny Bierenbroodspot, "De Schijnkapel op Sandwijk", in *Nieuwsbrief de DonderbergGroep*, nr. 6 (1994), p. 15-17.

³⁹ Zie voor deze foto: Zeeuwse Bibliotheek, Middelburg, Zeeuws Documentatiecentrum, Kluis 262 B 9. Foto door J.W. Gerstenhauer Zimmermann, ca. 1865.

⁴⁰ M. van den Broeke, "Pieter Schuppens, een Middelburgse tuinarchitect en zijn werken", in *Cascade, bulletin voor tuinhistorie*, jg. 6 (1997), nr. 1, p. 9-35.

gevonden waarbij het *Magazijn* de inspiratie leverde voor een openbaar gebouw: het geplande Nehalennia-museum in Domburg.

In de kerk van Domburg lag een aantal altaarstenen voor de Romeinse godin Nehalennia, die op het strand bij het stadje waren gevonden. In het begin van de negentiende eeuw hadden de heren N.C. Lambrechtsen en J.H. Schorer, beiden uit Middelburg, het plan om deze stenen onder te brengen in een speciaal daarvoor op te trekken gebouwtje in het centrum van Domburg. Lambrechtsen stuurde Schorer op 23 juni 1819 een brief daarover, waarin hij schreef: *“Ik zende U mijn Vriend! in dank uwe Teekening van Van Laar terug. Slechts één uit allen zou kunnen dienen voor een Tempel der Nehalennia’s, ik meen in No. 15. plaat 119. Maar zij is te kostbaar en geeft te weinig licht: ’t geen echter te beteren was als men geen kosten ontzag”*. Vervolgens doet Lambrechtsen zelf een voorstel voor een alternatief: *“Naar mijn gevoel mocht men een Oud Gotisch Tempelje bouwen, een zeskant van 18 a 20 voet diameter, hoog naar proportie, met leyen of pannen gedekt, voorzien van eene groote deur en vier gothische vengsterramen”*.⁴¹

Het bedoelde gebouwtje uit het *Magazijn* is *“Een Gothische Koepel met eene Borstweering, in denzelfden smaak, met Aloë of andere gewassen in Potten op de hoeken”*. Het gebouwtje is rond, het terras er omheen vierkant. In beginsel zou het gemaakt moeten worden van steen, maar het kan volgens het commentaar ook *“van schoon droog greene Hout, recht op en neer gaande, dat beter voor het inwateren is, gebouwd, en door de korst als duifsteen of andere oude soort geschilderd worden, en het Omwerk kan van eene soort van roode paarsachtige Steen en Hartsteen gemaakt zijn”*. Merkwaardigerwijs vond Lambrechtsen een gotisch gebouw kennelijk het meest gepast als tentoonstellingsruimte voor Romeinse beelden.⁴²

⁴¹ Zeeuws Archief, Familiearchief Schorer, inv.nr. 186. Zie ook M. van den Broeke, *Gelaagd land. Wandelingen over het eiland Walcheren*, Vlissingen 1999, p. 101-102.

⁴² Overigens bezat Schorer blijkens de brief dus een exemplaar van het *Magazijn van Tuin-sieraaden*. Hij bezat ook nog andere werken over tuinaanleg. Hij was eigenaar van de buitenplaats Toornvliet bij Middelburg, waar hij vanaf 1798 een landschapstuin liet aanleggen. Zie Van den Broeke, a.w. (2001), p. 174-187.

Receptie eind 19^e eeuw, 20^e eeuw

De eerste die het *Magazijn* opmerkt, is Van Sypesteyn in zijn *Oud-Nederlandsche Tuinkunst* (Den Haag 1910), waar hij het toejuicht dat gebouwen van deze soort zo vaak van hout waren, en dus vanzelf vervielen. Van Sypesteyn was er de man niet naar om veel aandacht aan zulke tuinkunst te schenken. Hij zat er te dicht op en bovendien richtte hij zijn hele boek zo in dat het één lang lofdicht werd op wat hij voor de middeleeuwse en 'Oud-Hollandse' tuinkunst hield. Het was niet voor niets de tijd waarin juist bouwwerken (en tuinen) als die welke Van Laar propageerde, werden vernietigd. De aarts-heemschutter, architect Van der Kloot Meijburg, is in zijn *Landelijke bouwkunst, deel II: Dorpen*, ook al niet iemand om Van Laars *Magazijn* te appreciëren. Hij gaat tekeer tegen alles wat hij ziet als absurde bouwsels, smakeloos, nietig, slecht gebouwd.

De eerste die een verschijnsel als het *Magazijn van Tuin-sieraaden* serieus neemt en min of meer in tuinhistorisch kader beschrijft, is Leonard Springer in *Oude Nederlandsche tuinen* waar hij een artikel uit 1937 over kasteel Ter Hooge reproduceert en de identificatie maakt met plattegronden in het *Magazijn*. Ook ontbreekt Van Laar niet in Springers tuinkunstabibliografie uit 1936.

Van Laar werd in de eerste helft van de twintigste eeuw bovendien opgemerkt in twee 'publieksbladen' als curiositeit en is het onderwerp van signalerende artikelen, waar men nogal meewarig over een en ander doet, maar het niet oncharmant vindt wat onze dwaze voorvaders bezielde om dit soort tuinornamentiek te appreciëren (J.D.C. van Dokkum, 'Tuinromantiek', in *Huis Oud en Nieuw*, 1930, en Ro van Oven, 'De tuin en de sentimentaliteit', in *Buiten*, 1912. Het is de eerste keer dat men afbeeldingen laat zien van tuinfollies uit het *Magazijn*.

Bienfait's *Oude Hollandsche tuinen* uit 1943 noemt Van Laar nog wel, maar haar studie behandelt juist niet meer het tijdperk-Van Laar. In het buitenland is het *Magazijn* ondertussen wel degelijk opgevallen en wordt zijdelings behandeld in een wetenschappelijke studie, Eleanor von Erdberg's *Chinese Influence on European Garden Structures*, Cambridge

(Mass.) 1936, p. 56, waar voor het eerst Van Laar vergeleken wordt met Grohmann's *Ideenmagazin* uit 1796-1811.

Dan is het stil, het is überhaupt stil voor wat betreft de Nederlandse tuingeschiedenis. Men lijkt genoeg te nemen met de boeken van Van Sypesteijn, Bienfait en de artikelenbundel van Springer. In 1942 verschijnt nog het boekje *Nederlandsche tuinen en buitenplaatsen* van Bijhouwer in de Heemschut-reeks, waarin Van Laar zelfs niet genoemd wordt.

De tijden zijn er dan ook niet naar. Historische tuinen, buitenplaatsen en zo meer werden universitair niet of mondjesmaat behandeld, en worden in de jaren 1960 en 70 ongetwijfeld als elitair gezien. Dat verandert langzaam-aan in de latere jaren 1970. Hoe de tuingeschiedenis dan, aarzelend eerst en geleidelijk aan wat meer in de breedte, maar nog steeds zeer beperkt als universitair onderwerp (op het werk van Erik de Jong aan de VU na), een impuls krijgt, zou ongetwijfeld onderwerp van een interessante historiografie zijn. Blijft op te merken dat de bestudering van de Nederlandse tuingeschiedenis (ook op universiteiten) sterk persoonsgebonden was en is, en voor een groot deel afhankelijk van 'connoisseurs' en 'amateurs'. Dat maakt het tegenwoordig tot een wetenschappelijke discipline die met letterlijk uitsterven bedreigd wordt naarmate degenen die in de jaren 1970 en 80 tot de tuingeschiedenis kwamen, ook al weer een jaartje ouder worden en er momenteel weinig jongere aanwas lijkt te zijn. Wellicht zal het in ons land altijd een onderwerp blijven dat grotendeels buiten-universitair blijft; iets wat, ondanks het bestaan van Cascade, is te betreuren.

Gijsbert van Laar's *Magazijn* krijgt voor het eerst gedegen aandacht in de 'Bibliografie van achttiende-eeuwse boeken op het gebied van tuinarchitectuur en -beplanting', in 1978 gepubliceerd door C.S. Oldenburger-Ebbers en J. Stehouwer.

Aspecten van Van Laar worden naar voren gehaald door Erik de Jong, in diens invloedrijke artikel over Zochers Soestbergen, in de catalogus *Dood en begraven* (1980). Het *Magazijn* wordt ook gehanteerd in de zogenaamde Groene Reeks van de RDMZ (vanaf 1980) en in Van der Wijck's *De Nederlandse buitenplaats* (1982). In 1983 verschijnt Meulenkamp's uitgebreide artikel 'G. van Laars Magazijn van tuin-sieraaden als een voorbeeldenboek voor Nederlandse tuingebouwen' in het *Bulletin KNOB*. Hiermee lijkt Van

Laar geaccepteerd te worden als een bron voor de Nederlandse tuinkunst. Speciaal op de overeenkomst tussen Van Laar en L.P. Roodbaard wordt onder meer gewezen in een studie in het blad *Antiek* in 1987 door Ulbe Mehrrens.

Een nieuw decennium ziet de publicatie van studies die zowel Van Laars tuinkunst als zijn biografie betreffen, waarbij de Vanlaarologie een nieuwe impuls krijgt (zie vooral: Carla S. Oldenburger-Ebbers, 'De tuinplattegronden van Gijsbert van Laar', *Groen*, nr. 4 1994, p. 35-39; id., 'Gijsbert van Laar: nieuwe biografische gegevens', *Cascade: bulletin voor tuinhistorie*, jg. 3 (1994), nr. 1/ 2, p. 24-26; Martin van den Broeke, 'Nieuwe gegevens over de tuinplattegronden van Gijsbert van Laar: Nieuw Brittenrust, Raadwijk en Rijnlust te Alphen aan de Rijn', *Cascade: bulletin voor tuinhistorie*, jg. 4 (1995), nr. 1/ 2, p. 34-40). Ook duiken tekeningen van P. Broekhoven op, werkzaam op Het Loo, die aangeven hoe Van Laar gebruikt werd als een repositorium voor verdere ideeën (Carla Oldenburger-Ebbers, 'Collectie P. Broekhoven 1845/ 1846: tuinsieraden en tuinplattegronden', *Nieuwsbrief De DonderbergGroep*, nr. 5, voorjaar 1994, p. 7-8). In een aantal artikelen vanaf 1994 door Van den Broeke blijkt bovendien dat Van Laar zijn lokale adepten heeft gekend, in dit geval voor wat Zeeland betreft Pieter Schuppens.

Ten tijde van het Van Laar-jubileum is de status quo zodanig dat Van Laars *Magazijn van Tuin-sieraaden* als een bekende bron wordt gebruikt. In de vierdelige *Gids voor de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur* heeft Van Laar een biografie verkregen en is op die wijze in het pantheon van de nationale tuinontwerpers opgenomen, terwijl hij ook in het 'leerboek' *De natuur bezworen* (1998) wordt behandeld (pp. 85-86).

De laatste belangrijke publicatie betreffende Van Laar is Heimerick Tromps dissertatie uit 2000 ('Et in Arcadia Ego': Aspecten en achtergronden van de landschapsstijl in Nederland in de tijd van J.F.W. baron van Spaen van Biljoen 1760-1800; vooral pp. 458-495 en 651-657) waaruit blijkt dat Gijsbert van Laar vrijmetselaar was en enige maçonnieke thema's in zijn ontwerpen weergaf. Een betekenisvolle toevoeging op de Vanlaarologie.

VII. Besluit

En nu? Wat zijn de desiderata op het gebied van Van Laar? Ongetwijfeld zullen nog meer tuingebouwen, nog meer tuinen worden ontdekt die wellicht onder Van Laars invloed zijn ontstaan of die juist als bron voor het Magazijn hebben gediend. Misschien zullen ook nog enkele verder biografische gegevens kunnen worden ingevuld. Een concordantie op Grohmann/ Van Laar zal eveneens wel enig nut hebben.

Voorts zou eens gepoogd moeten worden een volledig exemplaar van het door Pieter Barbiers de Oude samengestelde *Verzameling van Verscheide Tuingezigten naar 't Chinees gevolgt ...* (laatste kwart achttiende eeuw), de voorloper van Van Laar's *Magazijn*, op te speuren en de bevindingen te publiceren.

Rest nog te wijzen op een bron waar tot nu toe weinig aandacht aan besteed is: de eigenaren en de verspreiding van het *Magazijn*. Zoals boven vermeld werden in de negentiende eeuw enkele exemplaren van Van Laar naar Japan gestuurd, terwijl tevens een exemplaar bekend is dat al vroeg naar de Kaapkolonie is gegaan. Veel exemplaren in openbare collecties zijn voorzien van oude handtekeningen der eigenaren - deze kunnen aanwijzingen vormen voor de verspreiding van het werk:

-Zelf bezit ik (WM) een exemplaar met de negentiende-eeuwse handtekening van ene Neelmeijer.

-Ik heb in de jaren 1990 een exemplaar gezien op de Berlaerhof, Berlaar, provincie Antwerpen, van een Noman-uitgave uit het bezit van ridder Leon de Burbure de Wesenbeek (geboren 1812), directeur van de Antwerpse Koninklijke Academie voor Schoone Kunsten, waarin in een referentie naar aanleiding van een ijskelder verwezen wordt naar het *Magasin Pittoresque* uit 1872.

-In de bibliotheek van het Kruisherenklooster St. Agatha bij Cuijk bevindt zich een exemplaar van een ongedateerde Amsterdamse uitgave die overeen komt met de Gouda 1867-uitgave (de sterk gecoupeerde, 'rustieke' editie), met de handtekening uit 1878 van de tuinboeken verzamelende procurator van het klooster, J. de Vlam.

-De landbouwer Jacobus Heres uit Oudeschans (overleden in 1835) bezat in het begin van de negentiende eeuw een Van Laar (zie IJnte Botke, *Boer en heer: 'de Groninger boer' 1760-1960*, Assen 2002, 198).

Zo zou een collectie van dergelijke referenties meer inzicht kunnen geven in het publiek dat het *Magazijn* aanschafte, en misschien ook wel nog een aanleg of twee kunnen identificeren.